

Die string waarmee 'n berekening begin, noem ons soms die *invoer*, of gegewene, premisse, probleem, data, ens., afhange van die aard van die berekening wat daarop toegepas moet word. Die string waarmee die berekeningsproses eindig, noem ons die *afvoer*, resultaat, konklusie, antwoord, beslissing, ens., terwyl tussenstappe in die berekening *deurvoere* lewer. Die berekeningsproses self, wat die invoer (gewoonlik met tussenstappe) transformeer tot die afvoer, noem ons soms 'n *prosedure*, algoritme, of program, waarby onderskei moet word tussen 'n *beskrywing* of spesifikasie van die prosedure (gewoonlik vir verskillende moontlike invoere) en 'n *uitvoering* van die prosedure (vir een besondere invoer).

Die uitvoering van 'n prosedure (program, "sagteware", selfs "Turing-masjien", op 'n spesifieke invoer) in die fisiese werklikheid verg 'n fisiese stelsel, 'n *rekenaar*, mens of masjien, asook die volgende verbande: die invoer word gerepresenteer deur 'n fisiese toestand van ('n deel van) die rekenaar; ooreenkomstig die prosedure verander die toestand van die rekenaar, gewoonlik stap vir stap, om die opeenvolgende deurvoere te representeer soos hulle deur die "stroombaan" van die rekenaar vloei; en die rekenaar bereik 'n eindtoestand wat (met 'n deel daarvan) die afvoer fisies representeer. Die program self word gewoonlik ook fisies in die rekenaar gerepresenteer as deel van die rekenaar se toestand en lei die hele prosedure van begintoestand tot eindtoestand. 'n "Meerdoelige- of universele" rekenaar kan verskillende programme uitvoer, terwyl 'n "ëendoelige" rekenaar (dalk 'n "module" binne-in 'n universele rekenaar) een program uitvoer, wat in sy stroombaan vasgelê ("hardwired") is.

Ons gee twee eenvoudige voorbeelde van berekening. 'n Voorbeeld uit die elementêre rekenkunde:

$$137 \times 291 = 39867.$$

Die invoer hier is die string 137; 291. Die simbole \times en $=$ dui op die transformasieprosedure "vermenigvuldiging". Die afvoer is die string 39867.

'n Voorbeeld uit die proposisielögika:

$$\begin{array}{l} p \\ \hline p \rightarrow q \\ \hline \therefore q \end{array}$$

Die invoer is die string $p; p \rightarrow q$, genoem die premisse; die afvoer is q , genoem die konklusie; en die horisontale streep en die simbool \therefore dui op die transformasieprosedure "logiese afleiding", wat sê dat as ons die bewering " p " weet of aanneem, asook q , dan q , dan mag ons die gevolgtrekking " q " maak. Ons het hier voorbeelde van berekeningsprosesse wat op verskillende invoere van toepassing is: as ons weet hoe om te vermenigvuldig (waarvoor ons die tussenstappe nie hierbo uitstippel nie!), dan kan ons enige twee getalle vermenigvuldig; en as ons bostaande logiese deduksiereël (wat logici *modus ponens* noem, sonder tussenstappe) ken, dan kan ons dit op enige twee bewerings p en q toepas.

Ons merk op dat die alfabet van simbole beperk mag word tot $\{0; 1\}$ (of $\{0; 1; b\}$, as die blanko simbool 'n naampie verdien). Enige eindige string oor enige eindige alfabet kan gekodeer word as 'n eindige string van nulle en ene — soos dit trouens fisies gerepresenteer word in ons gewone rekenaars.

Die wiskundige Alan Turing het in 1936 'n skerpsinnige konseptuele ontleding gemaak van berekening, d.w.s. die transformasieprosedure van 'n invoerstring na 'n afvoerstring, wat aanneemlik maak dat enige berekening op die simboliese vlak uitgevoer kan word deur 'n eenvoudige soort abstrakte "rekenaar", bekend as 'n *Turing-masjien* (kortweg TM), wat opeenvolgende elementêre stappe in die transformasie van die string uitvoer en dan halt roep as die afvoerstring bereik is. Intuïtief kan ons aan 'n TM en sy funksionering soos volg dink: Die eindige (invoer-, deurvoer-, en afvoer-) stringe van nulle en ene kom voor op 'n lineêre band, potensieel oneindig lank na links en na regs, verdeel in selle (hokkies) wat elkeen een simbool bevat of blanko is. Die TM het 'n eindige aantal toestande of interne konfigurasies, en 'n "kop", wat tydens elke stap van die berekening na net een van die selle op die band "kyk" daardie sel se simbool (0, 1 of b) lees. Die TM het ook 'n eindige lys instruksies of oorgangsreëls, 'n program, wat vir elke moontlike toestand q_i en vir elk van die simbole wat die kop kan sien, sê S_j , of geen instruksie bevat nie—in welke geval die TM dadelik halt wanneer dit in toestand q_i simbool S_j sien—of 'n instruksie bevat van presies een van die volgende drie vorme:

- (1) $q_i S_j S_k q_\ell$: vervang simbool S_j in die sel waarna jy kyk met simbool S_k en gaan dan oor in toestand q_ℓ , terwyl jy na dieselfde sel bly kyk;
- (2) $q_i S_j R q_\ell$: los simbool S_j waar dit is, beweeg die kop een sel na regs en gaan oor in toestand q_ℓ ;
- (3) $q_i S_j L q_\ell$: soortgelyk, maar nou een sel na links.

So bv. beteken die instruksie $q_1 b 1 q_2$: as jy in toestand q_1 is en jou kop kyk na 'n blanko sel, skryf 'n 1 in daardie sel, hou aan om na daardie sel te kyk, en gaan oor in toestand q_2 .

'n *Berekening* van die TM begin, bv., met die kop oor die eerste nie-blanko sel van links in die *invoerstring* en die masjien in toestand q_0 . Hy sien in daardie sel bv. 'n 0. In sy program vind hy die opdrag $q_0 0 1 q_2$. Hy verander die 0 na 1 en gaan in toestand q_2 . Nou is hy in toestand q_2 , sien 'n 1, en moet die volgende stap in die berekening uitvoer. Hy soek 'n opdrag $q_2 1 \cdot \cdot$ in sy program. As hy dit vind, voer hy dit uit; ensovoorts. As die TM in toestand q_i die simbool S_j in die betrokke sel sien en geen opdrag $q_i S_j \cdot \cdot$ in sy program vind nie, dan halt hy. Die string op die band as die TM halt, is die *afvoerstring*, waarna die berekening eindig vir die invoerstring waarmee begin is. ('n "Swak" program kan natuurlik 'n TM in 'n oneindige lus laat beland wat nooit halt nie!)

Om saam te vat: 'n berekening deur 'n TM, as transformasie van 'n invoerstring tot 'n afvoerstring, vind in 'n eindige opeenvolging van tussenstappe plaas, elk waarvan net een simbool betrek en bepaal word deur een instruksie in die TM se program, waarna in die volgende stap dieselfde sel of die een net links of net regs daarvan aan die beurt kom. Daar bestaan goeie redes om te aanvaar dat enige prosedure wat ons 'n (klassieke) berekening sou noem, deur so 'n TM-berekening gesimuleer kan word. 'n Mens kan selfs op 'n konstruktiewe wyse bewys dat daar 'n *universele* TM bestaan, een Turing-masjien, sê T , wat die berekeningsgedrag van *enige* Turing-masjien X op die volgende wyse kan simuleer: 'n invoerstring vir T bestaan uit twee deelstringe, nl. die invoerstring Y waarop die berekening (soos

deur X) gedoen moet word, en 'n deelstring wat X beskryf. T doen dan met Y wat (die "program") X daarmee sou doen en produseer dié afvoerstring wat X sou lewer. Ons gewone tafelrekenaar is dan vir berekeningsdoeleindes ekwivalent aan 'n universele TM — behalwe dat eersgenoemde net 'n eindige "band"(geheue en werkruimte) het, teenoor die TM se potensieel onbeperkte aantal selle op sy band.

Bostaande uitleg van *klassieke berekening as berekening deur 'n (universele) Turing-masjien* is eenvoudig en fundamenteel en spreek sterk tot ons intuïsie oor wat berekening is. Daar bestaan ook ander, ekwivalente, formele rekonstruksies van die informele begrip berekenbaarheid. Op sommige daarvan, soos algemene rekursiwiteit of λ -definieerbaarheid, wil ons nie hier ingaan nie. Maar ons wil 'n ander, ook ekwivalente, wiskundige beskrywing van berekening gee, wat aan die een kant sterk aansluit by Turing se benadering (manipulasie van stringe simbole), maar, aan die ander kant, klassieke berekening beskryf met presies dié soort wiskundige paraferalia wat noodsaaklik is vir die beskrywing van kwantumberekening.

3 KLASSIEKE BEREKENING MET VEKTORE

'n Berekening kan ook ontleed word as bestaande uit meer *algemene* stappe as dié van 'n TM, stappe waarby die *hele string* in elke stap getransformeer word en nie net hoogstens een simbool per stap nie. Aan die ander kant gaan ons ontleding nou meer *beperkend* raak as dié met 'n TM, want die stringe gaan as vektore in 'n vektorruimte gesien word wat slegs *lineêre* transformasies ondergaan. Dit beteken dat in elke berekeningstap die nuwe string op 'n heel spesifieke algebraïese wyse uit die oue gekonstrueer word — en nie deur sommer enige eensellige verandering, soos deur 'n TM toegelaat nie. Om meer presies te wees: daar kan bewys word dat enige formele (bv. TM-) berekening soos volg logies gerekonstrueer kan word:

- die invoer-, deurvoer- en afvoerstringe is vektore in 'n sekere vektorruimte;
- die berekening, invoer \mapsto afvoer, word uitgevoer deur die invoervektore deur 'n logiese "stroombaan"(met seriële en parallelle skakeling) te stuur;
- elke node in die stroombaan (gesien as 'n gerigte grafiek) is 'n omkeerbare logiese hek;
- 'n omkeerbare logiese hek moet, in hierdie konteks, 'n nie-singuliere lineêre transformasie wees, voorgestel deur 'n inverteerbare matriks.

Dit alles sal ons nou in meer besonderhede verduidelik.

Aan die versameling van alle eindige stringe (van enige eindige lengte) van nulle en ene, kan ons dink as 'n vektorruimte, formeel die tensorsom van alle eindigdimensionele vektorruimtes oor die liggaam van skalare $\mathbb{Z}_2 = \{0, 1\}$. \mathbb{Z}_2 het die volgende rekenkunde:

$$\begin{aligned} 0 + 0 &= 0 \\ 0 + 1 &= 1 = 1 + 0 \\ 1 + 1 &= 0 \\ -a &= a \\ 0 \times a &= 0 = a \times 0 \\ 1 \times a &= a = a \times 1 \end{aligned}$$

Die twee simbole 0 en 1 staan bekend as *bisse* (vir "binêre syfers", in Engels "bits"vir "binary digits").

Om die verduideliking eenvoudig, maar darem nie heeltemal triviaal nie, te hou, kies ons hoofsaaklik voorbeelde uit en definieer begrippe vir die eksemplariëse deelruimte $V_2 = \{(0; 0); (0; 1); (1; 0); (1; 1)\}$ van die vier tweedimensionele vektore (stringe van bisse) oor \mathbb{Z}_2 ; $V_2 = \{(x; y) \mid x, y \in \mathbb{Z}_2\}$.

'n Algemene *logiese hek* of *Boole-funksie* is enige funksie $h : V_m \rightarrow V_n$. Daar is $4^4 = 256$ logiese hekke $h : V_2 \rightarrow V_2$ (vir stringe van lengte twee), want elk van die vier vektore kan op enigiën van hulle afbeeld. 'n *Omkeerbare* logiese hek is een waarvan die inverse ook 'n logiese hek is, d.w.s. 'n bijeksie (injektiewe en surjektiewe funksie) $h : V_2 \rightarrow V_2$. Van die 256 hekke is net $4! = 4 \times 3 \times 2 \times 1 = 24$ omkeerbaar, (want geen twee verskillende stringe mag op dieselfde een afbeeld nie, sodat die invoer eenduidig vanuit die afvoer herwin kan word). 'n Logiese hek wat nie omkeerbaar is nie, verloor inligting wanneer 'n string deur hom gaan, omdat sy invoer nie (altyd, volledig) vanuit sy afvoer gerekonstrueer kan word nie. 'n Fisiese stelsel wat 'n nie-omkeerbare logiese hek se invoer-afvoer-gedrag realiseer, bring ook noodwendig volgens sommige kenners hitte voort, d.w.s. verkwiste energie wat 'n oorlas word. In die 1950's, byvoorbeeld, het John von Neumann geskryf dat elke logiese bewerking deur 'n rekenaar by konstante temperatuur 'n vaste minimum-hoeveelheid energie moet verstrooi. Dat dit egter nié so is nie, is al in 1961 deur Rolf Landauer uitgewys. Volgens Landauer was dit nie berekening op sigself nie, maar die uitwis van inligting wat die hitte sou genereer. Charles Bennett toon in 1973 aan dat alle Turing-masjienberekening deur *omkeerbare* Turing-masjiene gedoen kan word, sonder hitteverstrooiing. Kwantumberekening is uit die aard van die saak (sien later) omkeerbaar en vermy in beginsel die hitteverstrooiing wat met gewone berekening gepaardgaan.

Ons kan die stringetjie simbole xy voorstel deur die *ryvektor* $(x; y)$, maar wanneer ons die vektore van *links* met matrikse vermenigvuldig moet ons die, getransponeerde, *kolomvektor* gebruik:

$$(x; y)^T = \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix}.$$

'n *Lineêre* logiese hek is 'n lineêre transformasie $a : V_2 \rightarrow V_2$, $(x; y)^T \mapsto (x'; y')^T$, wat voorgestel kan word as vermenigvuldiging van die kolomvektor van links met 'n matriks A ; $A(x; y)^T = (x'; y')^T$, of

$$A \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_{11}x + a_{12}y \\ a_{21}x + a_{22}y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x' \\ y' \end{pmatrix}.$$

Van die 256 logiese hekke is 16 lineêr, want daar is 16 matrikse met vier inskrywings a_{ij} uit \mathbb{Z}_2 . Van hierdie 16 lineêre hekke is 10 singulier, ofte wel nie omkeerbaar nie. Dit gebeur as $\det(A) = 0$, wat die geval is as A vier of drie nulle het, of twee nulle in dieselfde ry of kolom, of geen nulle nie. Die 6 omkeerbare lineêre logiese hekke het nie-singuliere (inverteerbare) matrikse met determinant 1. Ons noem dié 6 matrikse I, J, K, L, M, N en vertel hoe hulle 'n string $(x; y)^T$ (enigeen van die vier) verwerk tot $(x'; y')^T$:

$$I \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix};$$

$$J \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} y \\ x \end{pmatrix};$$

$$K \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x + y \\ x \end{pmatrix};$$

$$L \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} y \\ x + y \end{pmatrix};$$

$$M \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x + y \\ y \end{pmatrix};$$

$$N \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 1 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x \\ x + y \end{pmatrix}.$$

Hierdie ses matrikse vorm 'n groep onder matriksvermenigvuldiging, wat weer die seriële skakeling van hekke voorstel:

$$(BA) \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = B \left[A \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} \right];$$

eers word $(x; y)^T$ deur hek A gejaag en die resultaat daarna deur hek B . Maar elke produk van enige aantal van die ses hekke is weer een van hulle, bv. $K(LM) = KJ = M$. Elke direk opeenvolgende skakeling van enige aantal in enige seriële orde is dus ekwivalent met 'n enkele hek. Verder is I, J, M en N elkeen sy eie inverse, terwyl K en L mekaar se inverses is. Verskeie ondergroepe met twee of drie (die delers van ses) elemente bestaan.

Die hek $N : (x; y)^T \mapsto (x; x + y)^T$ heet die "beheerde-nie-hek" (*BNIE*, in Engels *CNOT* of "controlled not-gate") en kan skematies in 'n stroombaan soos volg voorgestel word:

$$\begin{array}{ccc} x \rightarrow & \boxed{N} & \rightarrow x \\ y \rightarrow & & \rightarrow x + y \end{array}$$

Omdat 0 en 1 in die logika önwaarën "waar" voorstel, kan ons die hek N ook definieer deur die volgende "waarheidstabel":

x	y	x'	y'
0	0	0	0
0	1	0	1
1	0	1	1
1	1	1	0

Let op dat

- $x = x'$ onveranderd deur die hek gaan;
- $y' = x + y$, waar $+$ optelling modulo 2 in \mathbb{Z}_2 is, maar ook as die logiese bewerking "ëksklusiewe disjunksie" (in Engels *XOR*) gesien kan word, m.a.w. "x of y, maar nie beide nie";
- $x = 0: y = y'$ en $x = 1: y \neq y'$, sodat x se waarde dus "beheeröf die "teiken" y dieselfde moet bly of in nie- y moet verander.

'n Ander eienskap wat 'n omkeerbare lineêre logiese hek (nie-singuliere matriks) kan hê, is *unitariteit*. By kwantumberekening word hierdie begrip essensieel. Daar word dit wel anders gedefinieer (omdat ons daar met vektorruimtes oor die komplekse getalle \mathbb{C} sal

werk), maar in ons eenvoudige klassieke konteks is matriks *A unitêr* as $A^{-1} = A^T$, m.a.w. *A* se inverse is sy getransponeerde, daardie matriks waarvan, vir elke *i*, sy *i*-de kolom die *i*-de ry van *A* is. Onder ons ses betrokke matrikse is net twee unitêr, nl. *I* en *J*. 'n Unitêre matriks behou die norm (lengte) van elke vektor waarop hy inwerk.

'n Logiese stroombaan hoef hekke nie net serieel te skakel nie, maar die baan kan splits (vertak, uitwaaier) in parallelle takke, waarby dieselfde string parallel na twee of meer hekke gestuur word. Dit kan sommer gedoen word deur die regte konfigurasie van "drade" vir die stroombaan. Maar as mens dit tog wiskundig wil voorstel, is vermenigvuldiging met 'n ander soort matriks gepas, bv.

$$\begin{pmatrix} I \\ I \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \\ 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x \\ y \\ x \\ y \end{pmatrix}.$$

$$\begin{matrix} x \rightarrow \\ y \rightarrow \end{matrix} \boxed{\begin{pmatrix} I \\ I \end{pmatrix}} \begin{matrix} \rightarrow x \\ \rightarrow y \\ \rightarrow x \\ \rightarrow y \end{matrix}$$

Om die twee (of meer) parallelle drade weer saam te voeg, voer ons hulle eenvoudig in dieselfde hek in (waarby ons dan natuurlik ook weer na groter matrikse as 2×2 moet gaan om daardie hek voor te stel).

Nou moet ons dadelik daarop wys dat die klassieke verdubbeling van 'n string bisse om 'n stroombaan in parallelle takke te splits, in kwantumberekening nie moontlik is nie. Dit volg uit die sogenaamde Kloonverbod-stelling wat sê dat dit fisies onmoontlik is om 'n bestaande onbekende kwantumbis te kopieer (7.4). Gevolglik moet mens in kwantumberekening van die begin af 'n invoerregister skep wat lank genoeg is om alle nodige kopieë van bisse in een vektor saam te dra deur die seriële proses (onvertakte stroombaan) van kwantumberekening.

As ons *m* en *n* al hul moontlike waardes laat aanneem, dan is daar oneindig veel logiese hekke $h : V_m \rightarrow V_n$. In die logika is dit lankal bekend dat 'n mens enige logiese hek kan verkry deur samestellings van 'n paar eenvoudige hekke, bv. van *nie* (ontkenning), $\neg : V_1 \rightarrow V_1$, en *en* (konjunksie), $\wedge : V_2 \rightarrow V_1$, met waarheidstabelle

<i>x</i>	$\neg x$
0	1
1	0

en

<i>x</i>	<i>y</i>	$x \wedge y$
0	0	0
0	1	0
1	0	0
1	1	1

Die hek *of* (inklusiwe disjunksie), $\vee : V_2 \rightarrow V_1$, het bv. presies dieselfde waarheidstabel as 'n hek opgebou uit \neg en \wedge : as hekke gesien, het ons $x \vee y = \neg(\neg x \wedge \neg y)$. 'n Mens kan selfs bewys dat daar twee hekke bestaan, $|, \downarrow : V_2 \rightarrow V_1$, respektiewelik bekend as die *Sheffer-haal* of *NEN* (*Sheffer stroke* of *NAND* in Engels) en die *dolk* of *NOF* (*dagger* of *NOR*), met waarheidstabelle

<i>x</i>	<i>y</i>	$x y$
0	0	1
0	1	1
1	0	1
1	1	0

en

<i>x</i>	<i>y</i>	$x \downarrow y$
0	0	1
0	1	0
1	0	0
1	1	0

wat elkeen op sigself enige hek kan voortbring; bv. $\neg x = x | x = x \downarrow x$; $x \wedge y = (x | y) | (x | y) = (x \downarrow x) \downarrow (y \downarrow y)$. (Soos so dikwels met vernoemings gebeur, was professor H.M. Sheffer nié die eerste persoon om die haal te gebruik nie, maar wel die filosoof C.S. Peirce.)

Maar natuurlik is nie een van \wedge , $|$ of \downarrow 'n omkeerbare logiese hek nie. Die vraag ontstaan dus of daar 'n eindige versameling van *omkeerbare* logiese hekke, miskien selfs 'n enkele een, bestaan wat alle omkeerbare logiese hekke deur samestelling kan voortbring. Die antwoord is *ja*, daar is omkeerbare hekke wat op hul eie enige omkeerbare hek kan lewer, maar geen tweebis-hek kan dit doen nie. Mens moet na ten minste drie bisse gaan. So is daar die *Fredkin-hek* en die beheerde-beheerde-nie-hek *BBNIE* (sien later oor sy lineariteit en unitariteit), ook bekend as die *Toffoli-hek* $T : V_3 \rightarrow V_3$ (1981), wat só werk:

$$\begin{matrix} x \rightarrow \\ y \rightarrow \\ z \rightarrow \end{matrix} \boxed{\text{T}} \begin{matrix} \rightarrow x \\ \rightarrow y \\ \rightarrow z + xy \end{matrix}$$

Let ook op dat as ons, in die invoerdrietal van die Toffoli-hek, *z* vaspen op $z = 1$, dan is $z' = 1 + xy = x|y = x \text{ NEN } y$. Dit beteken dat enige klassieke logiese hek, selfs die onomkeerbare, nageboots kan word deur 'n stroombaan met slegs klassieke Toffoli-hekke waarvan op die *z*-draad altyd net 1 ingevoer word.

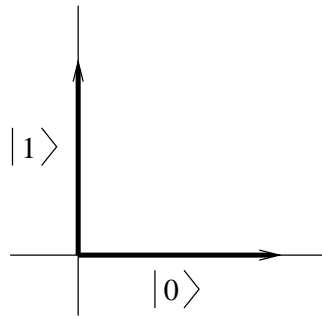
Wanneer ons deur die bril van die kwantumfisika na berekening kyk as 'n prosedure wat deur 'n fisiese stelsel uitgevoer moet word, dan besef ons dat nie net stringe van bisse nie, maar selfs die enkel bisse, 0 en 1, beide deur *nie-nul* vektore voorgestel moet word. Dit sal dus nie deug om hulle in kwantumberekening as die twee vektore in V_1 te sien nie. Die rede hiervoor is die volgende: 'n bis, klassiek wiskundig voorgestel deur 0 of 1, word klassiek fisies gerealiseer deur ('n deel van) 'n fisiese stelsel wat ondubbelsinnig in een van twee duidelik onderskeibare makrotoestande verkeer: die simbool wat ek op die papier lees of skryf is óf 0, óf 1; die lig brand

óf nie, óf wel; die skakelaar is óf af, óf aan; daar is óf nie, óf wel 'n ponsgaatjie; die transistor gelei óf nie, óf wel; ens. Ons het dus 'n bi-stabiele komponent wat in een van twee maklik lees- of meetbare *toestande* is.

Nou is dit so dat in die kwantumteorie elke fisiese stelsel wiskundig voorgestel word deur 'n sekere paslike vektorruimte, en dat elke toestand van die stelsel, of van 'n komponent daarvan, met 'n *nie-nul* vektor geassosieer word. Die nulvektor verteenwoordig "onmoontlikheid", iets wat nie fisies of wiskundig met die stelsel kan gebeur nie. Wat meer is, die twee fisiese toestande wat 0 en 1, "neeën" "ja", "onwaarën" "waar" realiseer, word wiskundig voorgestel deur twee ortogonale vektore "loodregóp mekaar. Om dus die twee klassieke bisse wiskundig voor te stel op die wyse wat netnou in die kwantumberekening nodig word, gaan ons hulle

- nuwe name gee, naamlik $|0\rangle$ en $|1\rangle$, om aan te dui dat hulle nou *vektore* is (met Dirac se *ket*-notasie); en
- soos volg definieer as twee *ortogonale* vektore in V_2 van *norm* ("lengte") een, 'n *ortonormale basis*, as u wil:

$$|0\rangle := \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \end{pmatrix} \text{ en } |1\rangle := \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \end{pmatrix}.$$

Ons moet hierby egter net onthou dat optelling van bisse soos tevore plaasvind en nie ooreenkom met komponentsgewyse optelling in V_2 nie, bv.

$$|0\rangle + |1\rangle = |1\rangle, \text{ d.w.s.} \\ \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \end{pmatrix} \text{ — en nie } \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \end{pmatrix} \text{ nie!}$$

Trouens, die optelling van die twee vektorbisse werk só:

$$\begin{pmatrix} a \\ b \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} c \\ d \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a + c \\ b + d \end{pmatrix}.$$

Maar kan die voorstelling van omkeerbare lineêre logiese hekke deur nie-singuliere matrikse nog deurgevoer word met die nuwe vektorvoorstelling van bisse? Die antwoord is "ja"—trouens ons is nog beter daaraan toe, want die *NIE*-hekk, byvoorbeeld, wat tevore nie deur 'n matriks voorgestel kon word nie, kom nou ooreen met ons vroeëre unitêre matriks J , wat $|0\rangle$ en $|1\rangle$ in mekaar omsit:

$$J \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} y \\ x \end{pmatrix}.$$

En die beheerde-nie-hekk, wat ons tevore deur die matriks N voorgestel het? As ons enigeen van $|0\rangle$ en $|1\rangle$ skryf as, bv., $|x\rangle$ of $(a; b)^T$ (een van $(1; 0)^T$ of $(0; 1)^T$), dan kan ons die hekk

$$\begin{pmatrix} |x\rangle \\ |y\rangle \end{pmatrix} \mapsto \begin{pmatrix} |x\rangle \\ |x\rangle + |y\rangle \end{pmatrix}$$

voorstel deur 'n 4×4 matriks, aangedui met BN (wat sy eie inverse is):

$$\begin{aligned} BN \begin{pmatrix} |x\rangle \\ |y\rangle \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} a \\ b \\ c \\ d \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} a \\ b \\ a + d \\ a + c \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} |x\rangle \\ |x\rangle + |y\rangle \end{pmatrix}. \end{aligned}$$

Maar nog is het einde niet! Op die pad na kwantumberekening moet ons die wyse waarop ons die beheerde-nie-hek voorstel nog een stap verder voer. Eers was ons bisse die twee elemente 0 en 1 van \mathbb{Z}_2 en het ons *BNIE* voorgestel deur die 2×2 omkeerbare matriks N . Toe besef ons dat die bisse fisies deur toestande (komponente) van 'n rekenaar gerealiseer moet word. In die kwantumteorie word toestande van 'n fisiese stelsel geassosieer met vektore, sodat ons die twee bisse toe sien as vektore $|0\rangle$ en $|1\rangle$ en *BNIE* voorstel deur die omkeerbare 4×4 matriks BN . Deurgang van 'n stringetjie van twee bisse deur die beheerde-nie-hek moet fisies gerealiseer word as 'n geldige oorgang van een toestand van die fisiese stelsel na 'n volgende toestand. Sulke geldige ontwikkelinge van toestande word in die kwantumteorie wiskundig voorgestel deur die toepassing van *unitêre* lineêre transformasies op die vektor wat met die begintoestand geassosieer is. Unitêr beteken *meer* as net omkeerbaar. En nóg N nóg BN is unitêr! Wat nou?

Om die hek *BNIE* wiskundig deur 'n unitêre 4×4 matriks voor te stel, doen die kwantumteorie aan die hand dat ons die vektorvoorstelling van die vier pare bisse wat ons deur die hek wil jaag, anders benader. Dié vier pare, met 'n eenvoudige skryfwyse, is:

$$\begin{pmatrix} |0\rangle \\ |0\rangle \end{pmatrix} = |00\rangle, \quad \text{en soortgelyk } |01\rangle, |10\rangle \text{ en } |11\rangle.$$

Sien nou dié vier vektore as 'n abstrakte ortonormale basis vir 'n vierdimensionele vektorruimte, voorlopig oor \mathbb{Z}_2 , maar later vir kwantumberekening oor die komplekse getalle \mathbb{C} . Ons sou die basisvektore, respektiewelik, netsowel $|s\rangle$, $|t\rangle$, $|u\rangle$ en $|v\rangle$ kon noem, waarby ons dan vir die huidige vergeet dat hulle eintlik uit twee komponentvektore saamgestel is. Hierin bemerk ons, met 'n bietjie goeie wil, reeds 'n aanduiding van miskien dié karakteristieke eienskap van die kwantumfisika: die *verstrengeling* van toestande, nl. die feit dat die toestand van 'n komplekse fisiese stelsel nie noodwendig eenduidig ooreenkom met 'n konfigurasie van toestande van sy samestellende komponente nie. Verstrengeling is miskien die mees presiese illustrasie van die uitdrukking „die geheel is méér as die ‚som‘ van sy dele”.

Wat die beheerde-nie-hek verrig (kyk maar weer na sy waarheidstabel) is die volgende permutasie van die vier basisvektore:

$$\begin{aligned} |00\rangle &\mapsto |00\rangle, |01\rangle \mapsto |01\rangle, |10\rangle \mapsto |11\rangle, |11\rangle \mapsto |10\rangle, \text{ of} \\ |s\rangle &\mapsto |s\rangle, |t\rangle \mapsto |t\rangle, |u\rangle \mapsto |v\rangle, |v\rangle \mapsto |u\rangle, \end{aligned}$$

m.a.w. die laaste twee word net omgeruil. Dieselfde inligting word vervat in die volgende tabel of *matriks*:

$$\begin{array}{c|cccc} & |s\rangle & |t\rangle & |u\rangle & |v\rangle \\ \hline |s\rangle & 1 & 0 & 0 & 0 \\ |t\rangle & 0 & 1 & 0 & 0 \\ |u\rangle & 0 & 0 & 0 & 1 \\ |v\rangle & 0 & 0 & 1 & 0 \end{array},$$

waar elke 1 aandui dat die basisvektor(e) in die betrokke ry en kolom deur die transformasie *BNIE* in mekaar oorgevoer word. Dit lewer nou vir ons uiteindelik 'n *unitêre* 4×4 matriks *BNIE* wat die beheerde-nie-hek voorstel as 'n basistransformasie van 'n vierdimensionele vektorruimte: Vir enige vektor

$$|\phi\rangle = \alpha|s\rangle + \beta|t\rangle + \gamma|u\rangle + \delta|v\rangle$$

word sy koördinaatvektor soos volg getransformeer van die ou na die nuwe basis:

$$BNIE(\alpha; \beta; \gamma; \delta)^T = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \alpha \\ \beta \\ \gamma \\ \delta \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \alpha \\ \beta \\ \delta \\ \gamma \end{pmatrix} = (\alpha \ \beta; \delta; \gamma)^T.$$

T.o.v. die ou basis het die ou basisvektore natuurlik die volgende koördinaatvektore:

$$\begin{aligned} |s\rangle &: (1; 0; 0; 0)^T \\ |t\rangle &: (0; 1; 0; 0)^T \\ |u\rangle &: (0; 0; 1; 0)^T \\ |v\rangle &: (0; 0; 0; 1)^T \end{aligned}$$

Uit die lineêre algebra weet ons dat ons die matriks *BNIE* ook soos volg kan kry: Alle koördinaatvektore word t.o.v. die ou basis geneem; dan word die *beelde* (onder die permutasie) van die vier ou basisvektore (in volgorde) se koördinaatvektore in die vier kolomme van $BNIE^{-1} = BNIE$ geplaas. *BNIE* se vier kolomme is dus die koördinaatvektore (t.o.v. die ou basis) van $|s\rangle$, $|t\rangle$, $|v\rangle$, $|u\rangle$, in daardie volgorde.

Om verder vertrou te raak met bostaande gedagtegang, skets ons hoe 'n unitêre 8×8 matriks verkry kan word om die Toffoli- of beheerde-beheerde-nie-hek, *BBNIE* (*CCNOT* in Engels), wiskundig voor te stel. Dié hek transformeer drietal bisse,

$$\begin{array}{ccc} x \rightarrow & \boxed{T} & \rightarrow x' \\ y \rightarrow & & \rightarrow y' \\ z \rightarrow & & \rightarrow z' \end{array}$$

volgens die volgende waarheidstabel.

x	y	z	x'	y'	z'
0	0	0	0	0	0
0	0	1	0	0	1
0	1	0	0	1	0
0	1	1	0	1	1
1	0	0	1	0	0
1	0	1	1	0	0
1	1	0	1	1	1
1	1	1	1	1	0

Ons merk op dat ons hier twee "beheerdrade" het, met x en y , wat onveranderd deur die hek gaan, terwyl die "teiken" z , wat deur die derde draad gaan, in $z' = \text{nie-}z$ verander wanneer beide beheerdrade geaktiveer is, $x = 1$ en $y = 1$; andersins geld $z' = z$. (Altyd geld $z' = z + xy$.) Kom ons sien nou hoe lyk die agt drietalte van bisse as ortonormale basisvektore vir 'n agtdimensionele vektorruimte en benoem hulle soos volg:

$$\begin{aligned} |p\rangle &= |000\rangle; & |q\rangle &= |001\rangle; & |r\rangle &= |010\rangle; & |s\rangle &= |011\rangle; \\ |t\rangle &= |100\rangle; & |u\rangle &= |101\rangle; & |v\rangle &= |110\rangle; & |w\rangle &= |111\rangle. \end{aligned}$$

Dan voer *BBNIE* die volgende permutasie uit:

$$\begin{aligned} |p\rangle &\mapsto |p\rangle; & |q\rangle &\mapsto |q\rangle; & |r\rangle &\mapsto |r\rangle; & |s\rangle &\mapsto |s\rangle; \\ |t\rangle &\mapsto |t\rangle; & |u\rangle &\mapsto |u\rangle; & |v\rangle &\mapsto |w\rangle; & |w\rangle &\mapsto |v\rangle; \end{aligned}$$

m.a.w. $|v\rangle$ en $|w\rangle$ ruil net om, terwyl al ses die ander basisvektore op hulself afbeeld. Dit is duidelik dat die transformasie voorgestel kan word deur die unitêre

$$BBNIE = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Die bespreking en voorbeelde in hierdie afdeling, ietwat ongewoon in die konteks van klassieke berekening, het ten doel om aanvoeling en begrip te wek vir die volgende gedagtegang, wat eers in kwantumberekening ten volle vergestalt kan word:

- Die bisse en stringe van bisse, wat die invoere, deurvoere en afvoere van berekening is, word wiskundig voorgestel deur vektore in 'n gepaste vektorruimte. Hulle word deur 'n logiese stroombaan gestuur met seriële en parallelle skakeling, van die invoernode af tot by die afvoernode.
- Die nodes in die stroombaan word wiskundig voorgestel deur omkeerbare lineêre transformasies, nie-singuliere matrikse, wat op die vektore toegepas word. In kwantumberekening moet die matrikse unitêr wees en die stroombaan serieel.
- Enige berekening kan deur 'n gepaste sodanige stroombaan uitgevoer word.
- Dit is moontlik om fisiese komponente te bou waarvan die toestande die vektore (bisse en stringe) en hul transformasies realiseer, m.a.w. die stroombaan vir 'n berekening kan in beginsel deur 'n fisiese stelsel met 'n eindige aantal standaardkomponente verwerklik word.
- En dan kom die kwantumteorie met 'n verstommende verrassing: 'n enkele seriële stroombaan kan *gelyktydig* 'n groot aantal (eksponensieel in die aantal bisse) berekenings uitvoer, sonder enige fisiese parallelle skakeling van soveel kopieë van die stroombaan. So skynbaar vreemd is dié verskynsel, dat sommige kenners in alle erns beweer dat die berekenings in 'n groot aantal parallelle heelalle moet afspeel!

4 TEORETIESE AGTERGROND

Kwantumteorie is 'n wiskundige model van stelsels in die fisiese wêreld wat begrippe soos toestande, waarneembares, metings en die dinamika van 'n fisiese stelsel wiskundig kan voorstel. In kwantumteorie word 'n fisiese stelsel deur 'n Hilbert-ruimte \mathcal{H} voorgestel, terwyl die toestande van die fisiese stelsel deur vektore in \mathcal{H} beskryf word. 'n Waarneembare word deur 'n selftoegevoegde operator op \mathcal{H} voorgestel, terwyl die dinamika van die stelsel deur 'n kontinue familie $U(t)$ van unitêre operatore beskryf word. Hieronder volg 'n bondige uiteensetting van die basiese wiskundige konstruksies in die kwantumteorie. Ons verskaf ook die tipiese fisiese en statistiese vertolkings van die wiskundige definisies.

Toestande

'n *Toestand* is 'n volledige beskrywing van 'n fisiese stelsel op 'n gegewe tydstop. In kwantummeganika is 'n toestand 'n *straal* in die *Hilbert-ruimte* wat die fisiese stelsel verteenwoordig. Wat is 'n Hilbert-ruimte?

1. Dit is 'n vektorruimte oor die komplekse getalle. Vektore word aangedui met $|\psi\rangle$ (Dirac se ket-notasie).
2. Dit besit 'n inproduk, $\langle \cdot | \cdot \rangle$, wat elke geordende paar $|\phi\rangle, |\psi\rangle$ van vektore na 'n komplekse getal $\langle \phi | \psi \rangle$ afbeeld, onderworpe aan die volgende voorwaardes:
 - $\langle \phi | \phi \rangle \geq 0$, vir alle vektore $|\phi\rangle$ en gelykheid geld as en slegs as $|\phi\rangle$ die nul-vektor is;
 - $\langle \phi | (a|\psi_1\rangle + b|\psi_2\rangle) \rangle = a\langle \phi | \psi_1 \rangle + b\langle \phi | \psi_2 \rangle$ vir alle komplekse getalle a en b ;
 - $\langle \psi | \phi \rangle = \langle \phi | \psi \rangle^*$, waar $\langle \phi | \psi \rangle^*$ die komplekse toegevoegde van $\langle \phi | \psi \rangle$ aandui.
3. Dit is *volledig* met betrekking tot die norm $\|\psi\| = \langle \psi | \psi \rangle^{\frac{1}{2}}$.

Volledigheid is 'n belangrike vereiste in oneindigdimensionele Hilbert-ruimtes. Ons gaan egter meestal slegs eindigdimensionele inproduk-ruimtes bespreek, wat in ieder geval volledig is. Dus hoef die leser nie te bekommerd te wees oor die presiese definisie van volledigheid nie!

'n *Straal* (Engels: "ray") is 'n ekwivalensieklass van vektore, waar twee vektore as ekwivalent beskou word as die een van die ander met behulp van vermenigvuldiging met 'n nie-nul komplekse getal verkry kan word. Dus is $|\phi_1\rangle$ en $|\phi_2\rangle$ in dieselfde straal as daar 'n nie-nul komplekse getal λ bestaan sodanig dat

$$|\phi_1\rangle = \lambda|\phi_2\rangle.$$

Die fisiese betekenis hiervan is dat $|\phi_1\rangle$ en $|\phi_2\rangle$ dieselfde kwantumtoestand voorstel. Ons kan altyd 'n verteenwoordiger $|\phi\rangle$ van 'n straal (van nie-nul vektore) kies om 'n norm een te hê, dit wil sê sodanig dat

$$\langle \phi | \phi \rangle = 1.$$

In hierdie geval sê ons dat $|\phi\rangle$ *genormaliseer* is.

Twee vektore $|\phi\rangle$ en $|\psi\rangle$ in \mathcal{H} word *ortogonaal* genoem, indien $\langle \phi | \psi \rangle = 0$. Gestel \mathcal{H} is 'n n -dimensionele Hilbert-ruimte. 'n Basis $(|\phi_1\rangle, \dots, |\phi_n\rangle)$ van \mathcal{H} word 'n *ortonormale basis* genoem indien al die elemente van die basis genormaliseer is en indien hulle paarsgewys ortogonaal is, dit wil sê, indien $\langle \phi_i | \phi_j \rangle = 0$ vir alle $i \neq j$.

Ons sal dikwels na 'n nie-nul vektor $|\phi\rangle$ as 'n *toestand* verwys. Gegee twee toestande $|\phi\rangle$ en $|\psi\rangle$, dan kan ons ook die toestand $\alpha|\phi\rangle + \beta|\psi\rangle$ beskou, waar α en β enige twee komplekse getalle (nie beide nul nie) is. Dié lineêre kombinasie stel 'n *superposisie* van toestande voor. Slegs die *relatiewe* fase in hierdie superposisie is fisies betekenisvol, dit wil sê slegs die straal voortgebring deur die (nie-nul) superposisie.

Voorbeeld: Kwabisse

'n Kwantumbis, oftewel 'n *kwabis* (*qubit* in Engels), is 'n kwantumstelsel met twee basistoestande, waarvan die toestand op enige tydstip (met onskadelike dubbelsinnigheid ook "kwabis" genoem) 'n genormaliseerde superposisie van die twee basistoestande is. 'n Voorbeeld hiervan word gegee deur die kwantumbeskrywing van die energievlakke van die elektron in 'n waterstofatoom. Die elektron het 'waarskynlikheidsamplitudes' α en β om respektiewelik in of die grondtoestand of 'n opgewekte toestand te wees. Die getalle α and β is komplekse getalle. 'n Nuttige manier om hieraan te dink is dat die elektron gedeeltelik in beide energietoestande bestaan, met waarskynlikheid $|\alpha|^2$ in die grondtoestand en met waarskynlikheid $|\beta|^2$ in 'n opgewekte toestand. (Hierdie is bloot 'n metafoer en moet nie te ernstig opgeneem word nie!) Die elektron bestaan beslis en dus moet die totale waarskynlikheid een wees, wat beteken dat

$$|\alpha|^2 + |\beta|^2 = 1.$$

Die gesuperponeerde energietoestand van hierdie tweebasistoestand-stelsel word voorgestel deur

$$|\psi\rangle = \alpha|0\rangle + \beta|1\rangle,$$

waar basistoestand $|0\rangle$, respektiewelik $|1\rangle$, aandui dat die elektron in die grondtoestand, respektiewelik 'n opgewekte toestand, is. Die toestand leef in 'n twee-dimensionele vektorruimte oor die komplekse getalle. Ons kan aan die twee toestande $|0\rangle$ en $|1\rangle$ as die eenheidsvektore $(1; 0)^T$ en $(0; 1)^T$ dink en dus dat $|\psi\rangle$ met $(\alpha; \beta)^T$ ooreenstem.

Indien $|\psi_1\rangle = \alpha_1|0\rangle + \beta_1|1\rangle$ en $|\psi_2\rangle = \alpha_2|0\rangle + \beta_2|1\rangle$ twee kwabisse is, dan word die inproduk gedefinieer deur:

$$\langle \psi_1 | \psi_2 \rangle = \alpha_1^* \alpha_2 + \beta_1^* \beta_2.$$

Dit kan maklik aangetoon word dat 'n kwabis geskryf kan word as

$$|\psi\rangle = \cos \theta |0\rangle + e^{i\phi} \sin \theta |1\rangle.$$

Ons kan aan θ en ϕ as die sferiese koördinate van 'n punt op die eenheidsfeer in die driedimensionele reële ruimte dink. Op hierdie manier kan (genormaliseerde) kwabisse deur die punte van die eenheidsfeer geparametriseer word.

Dit wil dus voorkom of 'n kwabis 'n oneindige hoeveelheid inligting bevat, aangesien sy toestand deur twee *kontinue* grade van vryheid voorgestel word. Dit is egter, ten minste van 'n fisiese oogpunt, *glad* nie die geval nie, as gevolg van die volgende uiters belangrike aspek van kwantumstelsels.

Wanneer 'n kwabis gemeet word, word slegs één van twee resultate verkry; die eiewaarde λ_0 wat met $|0\rangle$ ooreenkom of die eiewaarde λ_1 wat met $|1\rangle$ ooreenkom. Dit werk soos volg: 'n meting van $|\psi\rangle = \alpha|0\rangle + \beta|1\rangle$ lei tot resultaat λ_0 met waarskynlikheid $|\alpha|^2$, en

die toestand word $|0\rangle$, of λ_1 word gemeet met waarskynlikheid $|\beta|^2$, waarna die toestand $|1\rangle$ is. Vir ons voorbeeld, die waterstofatoom, meet ons dus die energievlak van die elektron. Met waarskynlikheid $|\alpha|^2$ sal ons die grondvlak kry, en met waarskynlikheid $|\beta|^2$ 'n opgewekte vlak. Ná die meting sal, respektiewelik vir hierdie twee moontlikhede, die elektron ondubbelsinnig óf in die grondvlak, óf in 'n opgewekte vlak wees.

Dus lei 'n enkele meting tot slegs een bissie inligting omtrent α of β . Dit verg oneindig veel identiese voorbereide kwabismetings om $|\alpha|$ en $|\beta|$ te bepaal. Dit kom daarop neer dat oneindig veel metings benodig word om die relatiewe frekwensies van die uitkomsttoestande $|0\rangle$ of $|1\rangle$ te bepaal ná 'n (potensieel) oneindige aantal identiese voorbereidings van die fisiese stelsel met die twee klassieke makro-(uitkoms-) toestande $|0\rangle$ en $|1\rangle$ gemaak is. In 'n mate is daar wel 'n klomp verskuilde inligting in 'n kwabis en soos ons later sal sien, lê die potensieële krag van kwantumberekening presies hierin, alhoewel dit baie vaardigheid vereis om toegang tot hierdie verskuilde inligting te verkry.

Voorbeeld: Multi-kwabisse

Beskou twee kwabisse, gerealiseer deur komponente van een fisiese stelsel. Indien dit deur die twee energietoestande van elektrone in twee waterstofatome voorgestel word, dan, klassiek gesproke, is daar vier moontlike toestande, naamlik 00, 01, 10 en 11 vir die twee elektrone. Die kwantumtoestand assosieer 'n waarskynlikheidsamplitude met elk van hierdie vier toestande, sodanig dat die genormaliseerde toestandvektor vir die twee atome gegee word deur:

$$|\psi\rangle = \alpha_{00}|00\rangle + \alpha_{01}|01\rangle + \alpha_{10}|10\rangle + \alpha_{11}|11\rangle,$$

waar

$$|\alpha_{00}|^2 + |\alpha_{01}|^2 + |\alpha_{10}|^2 + |\alpha_{11}|^2 = 1.$$

'n Metingsresultaat x met $x \in \{00; 01; 10; 11\}$ kom voor met waarskynlikheid $|\alpha_x|^2$, waarna die stelsel oorgaan na die toestand $|x\rangle$. Indien ons net die eerste bis meet, dan kry ons nul met waarskynlikheid $|\alpha_{00}|^2 + |\alpha_{01}|^2$ en die toestand gaan oor na

$$|\psi'\rangle = \frac{\alpha_{00}|00\rangle + \alpha_{01}|01\rangle}{\sqrt{|\alpha_{00}|^2 + |\alpha_{01}|^2}}.$$

Let op dat $|\psi'\rangle$ genormaliseer word om 'n vektor van lengte (norm) een te wees.

Beskou nou die algemene geval met N kwabisse. Dink aan 'n fisiese stelsel S met N komponente, elk waarvan 'n kwabis realiseer, dit wil sê, elk waarvan by meting nul of een sal lewer. Die kwantumtoestand van die hele S word gespesifiseer deur 2^N komplekse getalle (die waarskynlikheidsamplitudes), een vir elke rytjie (basisvektor) van N nulle en ene. Vir $N = 200$ is 2^N alreeds meer as die beraamde aantal atome in die heelal! Berekenings met soveel data is byna onvoorstelbaar, maar, in beginsel, laat die natuur dit toe met slegs 200 atome. Ons kan byvoorbeeld na die energietoestand van die elektrone van 200 waterstofatome kyk. Hierdie geweldige berekeningspotensiaal kan benut word om berekeningsprosesse te ontwerp, wat uitgevoer word deur gebruik te maak van wat deur die natuur toegelaat word, in die besonder soos dit in kwantumeganika weerspieël word.

Waarneembare en Meting

'n *Waarneembare* is 'n eienskap van 'n fisiese stelsel wat, al is dit bloot in beginsel, gemeet kan word. Die energievlak van die elektron in 'n waterstofatoom is 'n voorbeeld wat ons reeds genoem het. In kwantumteorie word 'n waarneembare as 'n *selftoegevoegde operator* voorgestel. Die wiskunde van hierdie gedagte is soos volg:

'n *Operator* A is 'n lineêre transformasie op 'n Hilbert-ruimte. Dit beeld vektore af op vektore en is lineêr. Dus, as dit $|\phi\rangle$ op $|\phi'\rangle$ en $|\psi\rangle$ op $|\psi'\rangle$ afbeeld, dan word die gesuperponeerde toestand $a|\phi\rangle + b|\psi\rangle$ deur A op $a|\phi'\rangle + b|\psi'\rangle$ afgebeeld.

Die *toegevoegde* A^\dagger van 'n operator A word eenduidig bepaal deur die volgende voorwaarde:

$$\langle A^\dagger \phi | \psi \rangle = \langle \phi | A \psi \rangle.$$

Dié gemeenskaplike waarde word aangedui met

$$\langle \phi | A | \psi \rangle.$$

Die toegevoegde sal altyd bestaan as die Hilbert-ruimte eindigdimensioneel is. Dit kan soos volg bereken word: Indien A voorgestel word deur die $n \times n$ matriks (c_{ij}) , dan word die toegevoegde voorgestel deur die matriks (c_{ji}^*) . Hier gebruik ons die konvensie, soos in algemene gebruik deur fisici, om die komplekse toegevoegde van 'n komplekse getal $z = x + iy$, x, y reële getalle, met z^* , d.w.s. $z^* = x - iy$, aan te dui.

Byvoorbeeld, indien

$$A = \begin{pmatrix} 0 & i \\ 2 & 1 \end{pmatrix},$$

dan sal

$$A^\dagger = \begin{pmatrix} 0 & 2 \\ -i & 1 \end{pmatrix}.$$

'n *Operator* word *selftoegevoeg* genoem indien $A = A^\dagger$. In hierdie geval word $\langle \phi | A | \phi \rangle$ die *verwagte waarde* van die waarneembare A genoem wanneer die kwantumstelsel in die toestand $|\phi\rangle$ is, op voorwaarde dat die toestand genormaliseer is, dit wil sê as $\langle \phi | \phi \rangle = 1$. Ons sal later sien dat dit die statistiese verwagting van 'n eksperimentele meting is.

'n Toestand $|\phi\rangle$ word 'n *eietoestand* van 'n waarneembare A genoem indien daar 'n komplekse getal λ bestaan sodanig dat

$$A|\phi\rangle = \lambda|\phi\rangle.$$

In hierdie geval word λ die *eiewaarde* van A wat met die eietoestand $|\phi\rangle$ geassosieer word, genoem. Dit kan aangetoon word (en dit is baie maklik om te doen) dat die eiewaardes van 'n waarneembare *reële* getalle is. Ons sal altyd aanneem dat die eietoestande genormaliseer is.

Twee toestande $|\phi\rangle, |\psi\rangle$ is *ortogonaal* indien $\langle\phi|\psi\rangle = 0$. Dit kan aangetoon word dat twee eietoestande van 'n waarneembare A wat met twee *verskillende* eiewaardes van A ooreenstem, altyd ortogonaal is.

Die volgende kom redelik algemeen in kwantumteorie voor: Ons het 'n waarneembare A op 'n n -dimensionele Hilbert-ruimte met n *verskillende* eiewaardes $\lambda_1, \dots, \lambda_n$ en ooreenstemmende eietoestande $|\phi_1\rangle, \dots, |\phi_n\rangle$. 'n Tipiese toestand in hierdie n -dimensionele ruimte kan geskryf word as

$$|\phi\rangle = a_1|\phi_1\rangle + \dots + a_n|\phi_n\rangle,$$

waar die a_j almal komplekse getalle is. Die $|\phi_j\rangle$ is die *eietoestande* wat met die waarneembare A geassosieer is en hulle is dus 'n ortonormale basis vir die Hilbert-ruimte. Die fisiese betekenis hiervan is dat die meting van A neerkom op die verval van die toestand $|\phi\rangle$ na een van die eietoestande $|\phi_j\rangle$. Die eiewaardes van A is die moontlike waardes van die meting van die waarneembare A terwyl die stelsel in toestand $|\phi\rangle$ is. Die waarskynlikheid om die waarde λ_j te meet word gegee deur $|a_j|^2$. Die komplekse koëffisiënte a_j word daarom *waarskynlikheidsamplitudes* genoem. Let op dat

$$A|\phi\rangle = \sum_{j=1}^n \lambda_j a_j |\phi_j\rangle.$$

Voorts word die *verwagte uitkoms* van die meting gegee deur die reële getal

$$\langle\phi|A|\phi\rangle = \sum_{j=1}^n \lambda_j |a_j|^2.$$

Dit is die klassieke statistiese verwagting van die uitkoms, gegee uitkomst λ_j met waarskynlikhede $|a_j|^2$.

Voorbeeld

Beskou die operator A op die kwabisruimte, dit wil sê, die ruimte wat deur die vektore $|0\rangle, |1\rangle$ onderspan word, waar A vir $|0\rangle$ op sigself en vir $|1\rangle$ op $2|1\rangle$ afbeeld. Die eiewaardes is 1 en 2 met ooreenstemmende eietoestande $|0\rangle$ en $|1\rangle$, respektiewelik. Vir 'n algemene kwabis

$$|\phi\rangle = a|0\rangle + b|1\rangle,$$

sal die meting van die waarneembare A die waarde 1 lewer met waarskynlikheid $|a|^2$ en die waarde 2 sal gemeet word met waarskynlikheid $|b|^2$. Die verwagte waarde van die meting word gegee deur $|a|^2 + 2|b|^2$, wat dieselfde is as $\langle\phi|A|\phi\rangle$.

Toestand-dinamika

In die voorafgaande voorbeeld, het die meting in die $|0\rangle, |1\rangle$ -basis plaasgevind. Ons kan egter enige ortonormale basis $|v\rangle, |v^\perp\rangle$ kies en die kwabis daarin meet. Om dit te doen, skryf die toestand in die nuwe basis as

$$|\phi\rangle = a'|v\rangle + b'|v^\perp\rangle,$$

wat beteken dat die uitkoms-toestand $|v\rangle$ sal wees met 'n waarskynlikheid $|a'|^2$, of die uitkoms-toestand is $|v^\perp\rangle$ met 'n waarskynlikheid $|b'|^2$.

Die lineêre afbeelding wat $|0\rangle$ op $|v\rangle$ en $|1\rangle$ op $|v^\perp\rangle$ afbeeld, is 'n voorbeeld van 'n *unitêre* operator. Enige lineêre operator U wat 'n ortonormale basis op 'n soortgelyke basis afbeeld, word 'n unitêre operator genoem. 'n Spesiale geval hiervan is 'n permutasie van 'n ortonormale basis. Dit kan aangetoon word dat 'n operator U unitêr is as en slegs as

$$U^\dagger = U^{-1},$$

waar U^{-1} die inverse van U is. 'n Mens kan 'n unitêre operator gebruik om die metingsbasis te verander. Ons kan ook dié operatore beskou om die verandering van toestande van 'n kwabis voor te stel.

Dit is 'n fundamentele postulaat in kwantumteorie dat die tydsdinamika van toestande deur unitêre operatore voorgestel moet word. Dit beteken dat, indien die toestand op tydstip t gegee word deur $|\psi(t)\rangle$ en die toestand verander oor tyd as gevolg van eksterne fisiese kragte, dan is daar 'n familie van unitêre operatore $U(t)$ sodanig dat, vir alle t , geld:

$$|\psi(t)\rangle = U(t)|\psi(0)\rangle,$$

waar die familie van unitêre operatore $U(t)$ kontinu van t afhang. Voorts word vereis dat aan die volgende vergelyking voldoen word:

$$U(t)U(s) = U(t+s),$$

vir alle reële t en s . Hierdie postulaat hou nou verband met die vereiste dat die metings-statistiek van 'n kwantumstelsel onafhanklik is van die koördinaatstelsels met betrekking waartoe die metings gemaak word. 'n *Kwantumberekening* kan gesien word as 'n samestelling van 'n eindige aantal unitêre operatore wat op 'n multi-kwabisruimte inwerk. Ten einde die berekening fisies te implementeer, moet 'n kontinue familie van unitêre operatore gevind word wat op diskrete tydstoppe die waardes van die eindige aantal unitêre operatore (by die nodes van die berekening se „stroombaan“) aanneem. 'n Sodanige kontinue familie van unitêre operatore word gevind deur 'n gepaste Hamiltoniaan (of een of ander geskikte fisiese veld) te bewerkstellig. Dit uitvoering hiervan bly 'n baie groot uitdaging vir die fisika en die tegnologie.

Saamgestelde stelsels

'n Enkele kwabis is 'n eenheidsvektor in 'n 2-dimensionele Hilbert-ruimte. Veronderstel ons het twee kwabisse wat van mekaar „onafhanklik“ is, maar tog gerealiseer word deur twee komponente van een fisiese kwantumstelsel. Hoe word die saamgestelde toestande voorgestel? Dit word gedoen deur van die sogenaamde tensorprodukte van vektorruimtes gebruik te maak. Ten einde tensorprodukte te beskryf, sal ons voorlopig ons lineêre algebra doen sonder om van Dirac se notasie gebruik te maak. As V en W vektorruimtes oor die komplekse getalle is met basisse v_1, \dots, v_n en w_1, \dots, w_m , dan is die tensorproduk $V \otimes W$ van V en W 'n nm -dimensionele ruimte wat onderspan word deur elemente van die vorm $v \otimes w$, met $v \in V$ en $w \in W$, die sogenaamde elementêre tensore. Die elementêre tensore gedra hulself bilineêr, dit wil sê, hulle voldoen aan die identiteite

$$\alpha(v \otimes w) = \alpha v \otimes w = v \otimes \alpha w;$$

en

$$u \otimes v + w \otimes v = (u + w) \otimes v; \quad u \otimes v + u \otimes w = u \otimes (v + w).$$

'n Basis vir die tensorproduk $V \otimes W$ bestaan uit die mn vektore $v_i \otimes w_j$; $1 \leq i \leq n, 1 \leq j \leq m$. Dit het die gevolg dat 'n willekeurige element van $V \otimes W$ op 'n eenduidige manier geskryf kan word as

$$\sum_{i,j} \alpha_{ij} v_i \otimes w_j.$$

Die definisie kan op 'n soortgelyke manier na die tensorprodukte van meer as twee vektorruimtes uitgebrei kan word. 'n Vektor van die vorm $v \otimes w$ word ook die „tensorproduk“ van v en w genoem. Dit is baie belangrik om op te merk dat nie alle vektore in $V \otimes W$ van hierdie vorm is nie, byvoorbeeld $v_1 \otimes w_1 + v_2 \otimes w_2$ met die v_i en die w_i onafhanklik. Baie interessante fisiese verskynsels, waarvan „verstrengeling“ (ëntanglement“) 'n voorbeeld is, spruit vanuit hierdie eienskap van tensorprodukte.

As V en W Hilbert-ruimtes is, en die inproduk(te) word aangedui met (\cdot, \cdot) , dan is die tensorproduk ook 'n Hilbert-ruimte met die geërfde inproduk:

$$(v \otimes w, v' \otimes w') = (v, v')(w, w').$$

Ons keer nou terug na Dirac se notasie en skryf 'n basis van $\mathbb{C}^2 \otimes \mathbb{C}^2$ as

$$|0\rangle \otimes |0\rangle, |0\rangle \otimes |1\rangle, |1\rangle \otimes |0\rangle, |1\rangle \otimes |1\rangle.$$

Ons skryf dikwels $|0\rangle \otimes |0\rangle$ as $|0\rangle|0\rangle$ of selfs $|00\rangle$ en soortgelyk vir die ander elemente van die basis.

In die algemeen word 'n n -deeltjie-stelsel deur die tensorproduk van n kopieë van \mathbb{C}^2 voorgestel. Let op dat dit 'n 2^n -dimensionele Hilbert-ruimte oor die komplekse getalle is. 'n Tipiese toestand van 'n n -kwabisstelsel kan geskryf word as

$$|\psi\rangle = \sum_{x \in \{0;1\}^n} \alpha_x |x\rangle.$$

Hier dui $\{0;1\}^n$ die versameling van alle binêre woorde van lengte n aan. Die versameling het 2^n elemente. Dit het die implikasie dat die toestand van n onafhanklike kwabisse in 'n kwantumstelsel in 'n 2^n -dimensionele ruimte voorgestel word.

Spin

In die fisika is *spin* 'n „intrinsieke hoekmomentum“ wat met mikroskopiese deeltjies geassosieer word. Byvoorbeeld, die *spinhoekmomentum* van 'n elektron, langs enige rigting \hat{u} gemeet, kan slegs een van twee waardes aanneem, naamlik $\frac{1}{2}$ of $-\frac{1}{2}$. Hier is \hat{u} enige eenheidsvektor in \mathbb{R}^3 . Ons aanvaar dat fisiese eenhede sodanig gekies is, dat die Planckkonstante dieselfde as 2π is. Die ooreenstemmende eietoestande word met $|\uparrow_u\rangle$, respektiewelik $|\downarrow_u\rangle$, aangedui. Hierdie toestande word spin-op, respektiewelik spin-af, in die \hat{u} -rigting genoem. Dus, vir 'n gegewe rigting \hat{u} , is daar 'n waarneembare, σ_u , sodanig dat $\sigma_u |\uparrow_u\rangle = \frac{1}{2} |\uparrow_u\rangle$ en $\sigma_u |\downarrow_u\rangle = -\frac{1}{2} |\downarrow_u\rangle$.

Elektrone word spin- $\frac{1}{2}$ deeltjies genoem, omdat die grootte van enige elektron se spin 'n half is. Nog voorbeelde van spin- $\frac{1}{2}$ deeltjies word gegee deur neutrinos, protone en neutrone. Deeltjies met spin besit 'n magnetiese moment, wat eksperimenteel waargeneem kan word as die defleksie van die deeltjies in 'n nie-homogene magnetiese veld (soos by die bekende Stern-Gerlach-eksperiment) of deur die magnetiese velde wat deur die deeltjies self voortgebring word.

Die verband tussen die spin in die \hat{z} -rigting en die \hat{x} -rigting is soos volg:

$$|\uparrow_x\rangle = \frac{1}{\sqrt{2}}(|\uparrow_z\rangle + |\downarrow_z\rangle), \quad (1)$$

terwyl die ortogonale toestand gegee word deur

$$|\downarrow_x\rangle = \frac{1}{\sqrt{2}}(|\uparrow_z\rangle - |\downarrow_z\rangle). \quad (2)$$

Vir elk van die twee basiese spin-eietoestande in die \hat{x} -rigting, sal 'n meting langs die z -as die resultaat spin-op of spin-af lewer, elk met waarskynlikheid $\frac{1}{2}$.

Beskou nou die samestelling

$$\frac{1}{\sqrt{2}}(|\uparrow_x\rangle + |\downarrow_x\rangle). \quad (3)$$

Hierdie toestand het die eienskap dat, as ons die spin langs die x -as meet, dan verkry ons $|\uparrow_x\rangle$ of $|\downarrow_x\rangle$, elk met waarskynlikheid $\frac{1}{2}$. Ons mag nou vra: Wat gebeur as ons die toestand in (3) langs die z -as meet?

Indien ons met klassieke bisse te doene sou hê, was die antwoord vanselfsprekend. Die toestand in (3) gaan by meting in een van twee toestande, en in elk met waarskynlikheid $\frac{1}{2}$. Vir *elk* van die twee toestande, is die waarskynlikheid $\frac{1}{2}$ om rondom die positiewe of die negatiewe rigting langs die z -as te spin. Dus vind ons spin-op met waarskynlikheid $\frac{1}{2}$ langs die z -as.

Dit is egter nie die geval nie! Deur (1) en (2) bymekaar te tel, vind ons dat die toestand in (3) niks anders as die toestand $|\uparrow_z\rangle$ is nie. Dus sal die meting altyd $|\uparrow_z\rangle$ gee. Hier sien ons hoe by kwabisse, in teenstelling met klassieke probabilistiese bisse, *waarskynlikheidsamplitudes*, en nie waarskynlikhede nie, op onverwagse maniere bymekaar getel kan word. Ons sien hier, in sy eenvoudigste vorm, die verskynsel 'kwantuminterferensie' in werking.

Verstrengeling

Beskou twee verskillende spin- $\frac{1}{2}$ deeltjies A en B wat in die volgende saamgestelde toestand is:

$$|\Phi\rangle_{AB} = \frac{1}{\sqrt{2}}(|\uparrow\rangle_A |\downarrow\rangle_B - |\downarrow\rangle_A |\uparrow\rangle_B).$$

In hierdie uitdrukking stel $|\uparrow\rangle_A$, $|\downarrow\rangle_A$ en $|\uparrow\rangle_B$, $|\downarrow\rangle_B$ die basiese spin-eietoestande van die deeltjies A en B langs die z -as voor. Beskou nou metings van die spin van elk van die deeltjies langs die z -as. Kwantumteorie maak die volgende voorspellings:

- Die uitkomst $|\uparrow\rangle_A$ en $|\downarrow\rangle_A$ is ewe waarskynlik en die metings $|\uparrow\rangle_B$ en $|\downarrow\rangle_B$ is ook ewe waarskynlik;
- die gemete z -komponente van die spin van A en B is perfek gekorreleerd, onafhanklik van die ruimtelike skeiding tussen A en B . Byvoorbeeld, as die gemete spin van A spin-op is, dan sal 'n meting van B altyd spin-af wees.

In hierdie geval is die toestande van die deeltjies A en B *verstrengel* ('entangled'), want die saamgestelde toestand $|\Phi\rangle_{AB}$ kan nie as $|\phi\rangle_A |\psi\rangle_B$ gefaktoreer word nie, want andersins, sou die spin van A en B definitiewe toestande gehad het wat onafhanklik van mekaar is. Daar is dus 'n bepaalde verstrengeling tussen hulle: nie een van die twee het 'n toestand van sy eie nie—totdat die spintoestand op engeen van die twee gemeet word.

Dit is belangrik om daarop te let dat *verstrengeling tussen A en B nie op 'n lokale wyse geskep kan word nie*. Die enigste manier wat A met B verstrengel kan word, is deur 'n direkte fisiese interaksie tussen die twee substelsels te bewerkstellig. In teenstelling kan ons die toestand

$$|\uparrow\rangle_A |\uparrow\rangle_B \quad (4)$$

voorberei sonder om A en B in kontak met mekaar te bring. Ons hoef slegs 'n (klassieke!) boodskap na twee eksperimenteerders te stuur met die versoek om elk 'n spin in die z -rigting voor te berei. Die enigste manier om 'n verstrengelde toestand soos $|\Phi\rangle_{AB}$ vanuit die toestand (4) te verkry is om 'n kollektiewe unitêre transformasie op (4) toe te pas. Ons kan dit nie verkry deur onafhanklike unitêre bewerkings op A en B onderskeidelik toe te pas nie. Ten einde die spintoestande van A en B te verstrengel *moet* ons hulle bymekaar bring en toelaat om wedersyds op mekaar in te werk.

Een van die belangrikste dryfvere agter kwantumteoretiese inligtingsverwerking is om verstrengeling van kwantumtoestande te bewerkstellig en te benut, want verstrengeling maak die ontwerp van merkwaardige algoritmes en bewysbaar-veilige kriptografiese stelsels moontlik. Verstrengeling het ook sy nadele. Inderdaad, verstrengeling van 'n kwantumtoestand met die makroskopiese omgewing kan tot 'n onderdrukking van superposisies van kwantumtoestande (dekoherensie) lei en dis juis sodanige superposisies wat vir die verwagte sukses van die kwantumalgoritmes verantwoordelik is. Hierdie probleem word aangepak deur van geskikte foutkorreksietegnieke gebruik te maak (7.4).

5 'N MODEL VIR KWANTUMBEREKENING

Die basiese berekeningseenhede van kwantumberekening is die multi-kwabisse. 'n Binêre woord $q_0 \dots q_k$ van klassieke berekening word vervang deur die multi-kwabis

$$|q_0 \dots q_k\rangle = |q_0\rangle \otimes \dots \otimes |q_k\rangle.$$

Ons sal dikwels 'n natuurlike getal met sy binêre voorstelling identifiseer. Ons identifiseer byvoorbeeld $6 = 1.2^2 + 1.2 + 0$ met die woord 110 en op 'n soortgelyke manier word die toestand $|6\rangle$ deur die multi-kwabis $|110\rangle$ voorgestel, wat op sy beurt dieselfde is as die tensorproduk $|1\rangle \otimes |1\rangle \otimes |0\rangle$.

Die vloei van 'n *kwantumberekening* word bepaal deur 'n eindige ry van unitêre transformasies $U(t_i)$ (uit 'n familie $U(t)$ wat kontinu van t afhang) op kwabisse of multi-kwabisse. 'n Unitêre transformasie op 'n ruimte van multi-kwabisse word 'n *kwantumhek*

genoem, dit wil sê, 'n kwantumhek is 'n unitêre transformasie op die tensorproduk van 'n gegewe maar eindige aantal 2-dimensionele Hilbert-ruimtes oor die komplekse getalle.

'n Kwantumberekening kan soos volg gevisualiseer word: 'n multi-kwabistoestand word voorberei wat deur 'n unitêre operator getransformeer word, naamlik die produk van die eindige ry unitêre transformasies waaraan die toestand onderwerp word. (Die produk, d.w.s. seriële samestelling, van unitêre transformasies is weer unitêr.) Die afvoer word verkry deur 'n gepaste waarneembare in die getransformeerde toestand te meet. Die moeilike kuns van *kwantumprogrammering* bestaan daarin dat die regte ry van unitêre transformasies ontwerp moet word, sodat hulle fisies realiseerbaar is, en sodat deur meting van 'n gepaste waarneembare by die afvoernode die korrekte uitkoms van die berekening (eiewaarde of eietoestand van die waarneembare) met sekerheid, of ten minste met 'n aanvaarbaar hoë waarskynlikheid, gevind sal word. Dié waarskynlikheid hoef nie eens so hoog te wees nie, mits daar 'n vinnige algoritme is om die korrektheid van die afvoer te toets (8).

As 'n illustrasie, beskou die unitêre transformasie op die enkel-kwabisruimte \mathbb{C}^2

$$\begin{aligned} U : |0\rangle &\mapsto \frac{1}{\sqrt{2}}(|0\rangle + |1\rangle), \\ U : |1\rangle &\mapsto \frac{1}{\sqrt{2}}(-|0\rangle + |1\rangle). \end{aligned}$$

Hierdie afbeelding is unitêr, want die vektore $U|0\rangle, U|1\rangle$ vorm 'n ortonormale basis van die tweedimensionele Hilbert-ruimte, wat beteken dat U die standaard ortonormale basis op 'n tweede ortonormale basis afbeeld. Laat S die waarneembare wees sô dat $S|0\rangle = \frac{1}{2}|0\rangle$ en $S|1\rangle = -\frac{1}{2}|1\rangle$. Indien ons begin met die kwabis $|0\rangle$ en daarna U daarop toepas, dan word die toestand $U|0\rangle = |\psi_0\rangle = \frac{1}{\sqrt{2}}(|0\rangle + |1\rangle)$. Gestel die waarneembare S word vervolgens in die toestand $|\psi_0\rangle$ met betrekking tot die $|0\rangle, |1\rangle$ -basis (die *standaard*-basis) gemeet, dan word die uitkomste $1/2$ of $-1/2$ verkry, elk met waarskynlikheid $1/2$, en die kwabis is daarna in, respektiewelik en slegs oombliklik, $|0\rangle$ of $|1\rangle$. Soortgelyk, indien ons met $|1\rangle$ begin, dan word dit deur U getransformeer na $|\psi_1\rangle = \frac{1}{\sqrt{2}}(-|0\rangle + |1\rangle)$ en as ons S in hierdie toestand meet, dan verkry ons dieselfde metingstatistiek en eindtoestande.

Let op dat die aksie van U omkeerbaar is. Ons kan die aksie van U omkeer deur van die unitêre transformasie U^\dagger gebruik te maak. Die meting is egter 'n onomkeerbare proses. Beide $|0\rangle$ en $|1\rangle$ lei tot dieselfde metingstatistiek. Hierdie is alreeds 'n interessante kwantumberekening. Dit simuleer 'n ewekansige muntstuk-gooi-eksperiment. In hierdie voorbeeld het die unitêre transformasie 'n *aktiewe* rol gespeel. Dit beskryf die toestandverandering wat deur 'n eksterne opwekking teweeggebring is. 'n Mens kan ook unitêre transformasies op 'n passiewe manier benut deur die basis waarin die meting gemaak word, te verander.

Ter illustrasie, laat $S_1 = USU^\dagger$. Dit is ook 'n waarneembare met dieselfde eietoestande $|\psi_j\rangle$, $j = 0, 1$, en eiewaardes $\pm 1/2$. Indien ons S_1 in die toestand $|0\rangle$ met betrekking tot die $|\psi_0\rangle, |\psi_1\rangle$ -basis meet het ons weereens uitkoms $\pm 1/2$ elk met waarskynlikheid $1/2$ en die kwabis in toestand $|\psi_0\rangle$ of $|\psi_1\rangle$ ná die meting. Dit volg vanuit die identiteite

$$\begin{aligned} |0\rangle &= \frac{1}{\sqrt{2}}(|\psi_0\rangle - |\psi_1\rangle) \\ |1\rangle &= \frac{1}{\sqrt{2}}(|\psi_0\rangle + |\psi_1\rangle). \end{aligned}$$

Dit is 'n voorbeeld van inligtingsverwerking verkry vanuit die meting van 'n *waarneembare* in 'n geskikte raamwerk van basis-eievektore.

Een van die belangrikste hekke vir kwantumberekening is die sogenaamde *Hadamard-kwantumhek* H . Dit werking van H is soos volg:

$$|0\rangle \mapsto \frac{1}{\sqrt{2}}(|0\rangle + |1\rangle),$$

en

$$|1\rangle \mapsto \frac{1}{\sqrt{2}}(|0\rangle - |1\rangle).$$

Die matriksvoorstelling van H met betrekking tot die standaard-basis $|0\rangle, |1\rangle$ word gegee deur

$$H = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{pmatrix}.$$

Die operator H is unitêr, want dit beeld die standaard ortonormale $|0\rangle, |1\rangle$ -basis op die ortonormale basis $\frac{1}{\sqrt{2}}(|0\rangle + |1\rangle), \frac{1}{\sqrt{2}}(|0\rangle - |1\rangle)$ af.

Die twee unitêre transformasies $U, H : \mathbb{C}^2 \rightarrow \mathbb{C}^2$ wat ons sopas bespreek het, is enkel-kwabishekke wat werk op die standaardbasis $|0\rangle, |1\rangle$ van \mathbb{C}^2 . 'n Mens kan aantoon dat daar oorafelbaar veel sulke hekke is en dat enigeen van hulle, gesien as unitêre 2×2 matriks oor \mathbb{C} , die vorm

$$e^{ia} \begin{pmatrix} \cos b & -i \sin b \\ -i \sin b & \cos b \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \cos c & -\sin c \\ \sin c & \cos c \end{pmatrix} \begin{pmatrix} e^{-id} & 0 \\ 0 & e^{id} \end{pmatrix}$$

het, met a, b, c, d enige keuse van vier reële getalle. Vir

$$U = \frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ -1 & 1 \end{pmatrix}$$

het ons $a = b = d = 0$ en $c = -\frac{\pi}{4}$; terwyl vir die Hadamardhek $a = d = \frac{\pi}{2}$, $b = 0$, en $c = \frac{\pi}{4}$.

Nog 'n belangrike hek is die sogenaamde *fasehek* S . Die matriksvoorstelling van S met betrekking tot die standaardbasis word gegee deur

$$S = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & i \end{pmatrix}, \quad a = d = \frac{\pi}{4}, \quad b = c = 0.$$

Dit laat die kwabis $|0\rangle$ onveranderd en beeld $|1\rangle$ af op $i|1\rangle$. In die algemeen, geld

$$S : \alpha|0\rangle + \beta|1\rangle \mapsto \alpha|0\rangle + i\beta|1\rangle.$$

Die T -hek is die operator met matriksvoorstelling

$$T = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & e^{i\pi/4} \end{pmatrix}, \quad a = d = \frac{\pi}{8}, \quad b = c = 0,$$

met betrekking tot die standaardbasis.

Die prototipiese multi-kwabiskwantumhek is die *beheerde-nie-* of *BNIE*-hek. Hierdie hek het twee invoer-kwabisse; die eerste word die *beheer*-kwabis en die tweede word die *teiken*-kwabis genoem. Die werking van hierdie hek kan soos volg beskryf word: Indien die beheer-kwabis nul is, dan bly die teiken-kwabis onveranderd. Indien die beheer-kwabis een is, dan word die teiken-kwabis omgeruil, met ander woorde:

$$BNIE : |00\rangle \mapsto |00\rangle; |01\rangle \mapsto |01\rangle; |10\rangle \mapsto |11\rangle; |11\rangle \mapsto |10\rangle.$$

Dit is 'n unitêre transformasie aangesien dit die ortonormale basis $(|00\rangle, |01\rangle, |10\rangle, |11\rangle)$ van $\mathbb{C}^2 \otimes \mathbb{C}^2$ permuteer. Die matriks van *BNIE* met betrekking tot hierdie basis word (soos in die klassieke geval) gegee deur

$$BNIE = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Elke unitêre transformasie op die multi-kwabisse is 'n lineêre afbeelding

$$U : \bigotimes_{j=1}^n \mathcal{H}_j \rightarrow \bigotimes_{j=1}^n \mathcal{H}_j$$

waar elke \mathcal{H}_i 'n kopie van die toestandruimte \mathbb{C}^2 van 'n enkele kwabis is. Dit is merkwaardig, maar kan bewys word, dat enige sodanige unitêre transformasie as 'n eindige tensorproduk van unitêre operatore geskryf kan word, elk waarvan óf op 'n enkele kwabis inwerk óf die *BNIE*-hek is. Dit beteken dat die enkel-kwabishekke en die *BNIE*-hek as voortbringers van al die kwantumhekke op multi-kwabisse beskou kan word. Let op dat die enkel-kwabishekke 'n kontinuum vorm, terwyl, ten einde kwantumrekenaars te bou, dit nodig is om met 'n diskrete versameling van hekke te werk. Dit kan aangetoon word dat enige enkel-kwabishek benader kan word tot en met willekeurige akkuraatheid deur samestellings van 'n vaste eindige versameling hekke. 'n Voorbeeld van so 'n eindige versameling is $\{H; S; T\}$.

6 VOORBEELD: DIE DEUTSCH-JOZSA-ALGORITME

In 1992 het David Deutsch en Richard Jozsa die eerste nie-triviale algoritme vir kwantumberekening gepubliseer. Die doel van dié algoritme is om te bepaal of 'n funksie wat slegs die waardes 0 of 1 kan aanneem op 'n eindige definisieversameling gebalanseerd óf identies nul is. Met *gebalanseerd* bedoel ons dat die funksie ewe veel keer die waarde 0 aanneem as 1. Die probleem veronderstel dat ons kan aanvaar dat die betrokke funksie niks anders as identies nul of gebalanseerd kan wees nie.

Sonder verlies aan algemeenheid neem ons aan dat die definisieversameling van die funksies wat ons beskou $\{0; 1\}^n$ is, m.a.w. dat dit bestaan uit alle woorde van lengte n (daar is natuurlik 2^n sulke woorde) oor die binêre alfabet. In die klassieke geval kan dit gebeur dat ons die funksiewaarde by die helfte plus een, oftewel $2^{n-1} + 1$ van hierdie 2^n woorde moet ondersoek alvorens ons 'n beslissing kan maak. Kwantumberekening maak dit egter moontlik om—selfs in die ergste geval—die funksie vir gebalanseerdheid te ondersoek in 'n aantal stappe wat slegs lineêr groei in n i.p.v. eksponensieel soos in die klassieke geval. Ons neem aan dat daar 'n orakel¹ beskikbaar is vir die berekening van die funksiewaardes van f , sonder koste aan tyd of ruimte. So 'n orakel kan dan gebruik word om te beslis of f gebalanseerd of identies nul is, maar ten koste daarvan om minstens $2^{n-1} + 1$ funksiewaardes te ondersoek. Deutsch en Jozsa wou 'n voorbeeld gee van 'n *egte* kwantumalgoritme wat parallelisme benut en dié algoritme is miskien eerder leersaam as nuttig.

Met *register* hier onder sinspeel ons op 'n *geheuregister* in 'n digitale rekenaar, d.w.s. 'n klein geheue-element waartoe die verwerker vinnige lees- en skryftoegang het. In die geval van 'n kwantumberekening is dit 'n manier om die kwabisse in ons berekening te organiseer in die beskrywing van die algoritme. Die algoritme om te bepaal of $f : \{0; 1\}^n \rightarrow \{0; 1\}$ identies 0 is of gebalanseerd, maak gebruik van 'n tweeregister-kwantumtoestel. Die eerste register het n kwabisse, almal aanvanklik in die basistoestand $|0\rangle$, en die tweede register 'n enkele kwabis, ook in $|0\rangle$. Die eerste stap bestaan daaruit dat die *Walsh-Hadamard-hek* toegepas word op die eerste

¹In die rekenaarwetenskap is 'n orakel 'n tipe van toorkissie (*black box*) wat byvoorbeeld 'n bepaalde funksie kan bereken. Die orakel word toegevoeg aan 'n Turing-masjien en daar word dan ondersoek wat die masjien kan bereken wanneer dit toegang tot hierdie toorkissie het. Daar word altyd presies gedefinieer *wat* die orakel bereken maar glad nie *hoe* nie. Dié naam is natuurlik ontleen aan die bekende waarsêers van die klassieke tyd, o.a. die Orakels van Delfi (in Griekeland) en Ammon (in Egipte).

register sodat die masjien in die toestand

$$H|0^n\rangle = \frac{1}{2^{n/2}} \sum_{x \in \{0;1\}^n} |x\rangle|0\rangle$$

geplaas word. Nou word die (kwantum-)funksiewaarde bereken deur die kwantumweergawe van die orakel en in die tweede register geplaas, sodat ons die toestand

$$\frac{1}{2^{n/2}} \sum_{x \in \{0;1\}^n} |x\rangle|f(x)\rangle$$

verkry. Dié stap is die kwantumekwivalent van die berekening van $f(x)$ en skryf na die tweede register wanneer x in die eerste register is. Die beginsel is hier ingeroep dat ons met die kwantum-orakel die funksiewaardes oor 'n gemengde toestand kan bepaal en in die tweede register plaas. Eintlik is hierdie bewerking niks anders as die basiese toepassing van die kwantum-orakel nie. Hoekom? In die kwantumwêreld is berekenings *omkeerbaar* en dus moet ons eers dink hoe 'n klassieke *omkeerbare* orakel vir n -bis-invoere sou werk. Dié orakel sou byvoorbeeld $n + 1$ bisse $(z_1, z_2, \dots, z_n, z_{n+1})^T$ as invoer neem en dít transformeer na $(z_1, z_2, \dots, z_n, f(z_1, \dots, z_n) \oplus z_{n+1})^T$. (Hier dui \oplus op optelling modulo 2.) Die kwantum-orakel transformeer eenvoudig $|x\rangle|y\rangle$ na $|x\rangle|f(x) \oplus y\rangle$, wat is wat ons hierbo wou hê! Vervolgens word die transformasie wat deur die unitêre matriks

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix}$$

voorgestel word op die tweede register toegepas.

$$\begin{aligned} |f(x)\rangle = |0\rangle, f(x) = 0 & : \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix} |0\rangle = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \end{pmatrix} = (-1)^{f(x)} |f(x)\rangle; \\ |f(x)\rangle = |1\rangle, f(x) = 1 & : \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix} |1\rangle = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ -1 \end{pmatrix} = (-1)^{f(x)} |f(x)\rangle. \end{aligned}$$

Die toestand van die masjien is nou

$$\frac{1}{2^{n/2}} \sum_{x \in \{0;1\}^n} (-1)^{f(x)} |x\rangle|f(x)\rangle.$$

Nou herbereken die masjien $f(x)$ met behulp van die orakel, en plaas $|f(x) \oplus f(x)\rangle$ in die tweede register. Tegnies gesproke was hierdie nou net weer 'n toepassing van die kwantum-orakel soos hierbo beskryf. Hoewel ons eintlik nou net die tweede register uitgegee het ($|0\rangle$ gemaak het) is dit nodig om dit op dié manier te doen, omdat die tweede register tydens die berekening verstrengel is met die eerste register en ons die inbring van die faktor $(-1)^{f(x)}$ nie so direk apart kan hanteer nie. Die stelsel is nou in die toestand

$$\frac{1}{2^{n/2}} \sum_{x \in \{0;1\}^n} (-1)^{f(x)} |x\rangle|0\rangle$$

en hierdie toestand gaan gebruik word om die afvoer te bepaal deur die Walsh-Hadamard-hek weer 'n keer op die eerste register toe te pas. Nou, die Walsh-Hadamard-hek is sy eie inverse, so indien $f(x) = 0$ vir alle x dan verkry ons in die eerste register eenvoudig $|0^n\rangle$. Indien f gebalanseerd is, dan gebruik ons die feit dat die voorlaaste toestand van die eerste register,

$$\frac{1}{2^{n/2}} \sum_{x \in \{0;1\}^n} (-1)^{f(x)} |x\rangle$$

loodreg is (in die toestandruimte) op $H|0^n\rangle$ en derhalwe is

$$H \left(\frac{1}{2^{n/2}} \sum_{x \in \{0;1\}^n} (-1)^{f(x)} |x\rangle \right) \text{ loodreg op } H(H|0^n\rangle) = |0^n\rangle.$$

Die slotgevolgtrekking is dat indien f gebalanseerd is, sal ons *nooit* 0^n aflees in die eerste register nie, maar indien f identies nul is sal ons *altyd* 0^n aflees in die eerste register aan die einde van die berekening.

Let op dat die Deutsch-Jozsa-algoritme geen probabilistiese aspek het nie—dit gee deterministies die korrekte antwoord na 'n aantal stappe. Maar *hoeveel* berekeningstappe dan? Wel, soos vir die klassieke algoritme neem ons aan dat daar 'n (kwantum-)orakel vir f is. Dié algoritme vereis 'n vaste aantal toepassings van die Walsh-Hadamard-hek, twee evalueringe van f deur die kwantumorakel op die kwantumstelsel en ten slotte die klassieke kontrole van n bisse in die eerste register. Die gewenste resultaat word dus verkry in 'n aantal stappe asimptoties eweredig aan n . Hierdie algoritme toon duidelik aan dat 'n probleem waarvan die tydkompleksiteit klassiek eksponensieel groei deur middel van kwantumrekening tot lineêre tydkompleksiteit gereduseer kan word. Daar bestaan tans maar één ander algoritme—Simon se algoritme—wat eenduidig bewese versnelling van eksponensieel tyd in die klassieke geval na polinoomtyd in die kwantumrekening behels.

Navorsers van Innsbruck en die MIT Media Laboratory het in 2003 in die tydskrif *Nature* bekend gemaak dat hulle daarin geslaag het om dié algoritme te implementeer met 'n enkele atoom van kalsium in 'n sogenaamde ioonval (wat in 7.1 bespreek word).

7 EKSPERIMENTELE UITDAGINGS EN ONTWERPSPROBLEME BY KWANTUMBEREKENING

Wanneer die probleme by kwantumberekening beskou word—en met die huidige tegnologie is nog, sover bekend, *geen* nuttige berekening met 'n kwantumrekenaar gedoen nie—behoort 'n mens in ag te neem dat kwantumberekening deels sy ontstaan het in die beskouing van die probleme wat klassieke berekening in die gesig staar wanneer stroombane só klein word dat kwantumeffekte nie meer geïgnoreer kan word nie. Denkers soos Feynman en Manin het in hierdie probleem 'n uitdaging gesien en daaruit het die huidige teorie en praktyk van kwantumberekening gevloei. Die mees onmiddellike probleme wanneer daar oor die praktiese implementering van 'n kwantumrekenoestel gedink word, kan geredelik onder vier hoofde beskou word:

7.1 Fisiese realisering van die kwabis

Hierdie probleem—om 'n enkele kwabis of 'n kwabisregister in nagenoeg geïsoleerde toestand daar te stel sodat dit in berekeninge gebruik kan word, o.a. deur die Walsh-Hadamard-hekaksie daarop toe te pas—is eintlik opgelos. Daar is 'n hele aantal maniere om 'n kwantumstelsel met twee klassieke toestande te isoleer en te manipuleer en die werklike uitdaging is om 'n kwabis-implementering te kies of te vind wat die ander ingenieursoogmerke ondersteun. Die versameling tegnieke wat reeds gebruik (kan) word bevat o.a. die volgende.

Heteropolimere Die eerste kwantumrekenoestel gebaseer op heteropolimere is reeds in die 1980's ontwerp. In die heteropolimeer-rekenaar word 'n lineêre skikking van atome gebruik as die geheue-selle. Laserpulse van toepaslike frekwensies word gebruik om bewerkings toe te pas. Weens dipool-interaksies van atome in 'n heteropolimeer is dit moontlik om individuele atome te adresseer met dié pulse.

Ioonvalle In 'n ioonvalrekenaar word inligting gekodeer deur die energietoestande van ione en in die vibrasie-modusse tussen dié ione. Bewerkings op die kwabisse word weereens per laser uitgevoer en elke ioon word deur 'n afsonderlike laser aangedryf. 'n Enkele berillium-atoom kan gebruik word om 'n beheerde-nie-hek te implementeer.

KED-holtes Kwantumelektrodinamiese (KED-) holtes kan gebruik word om kwabisse, wat fisies deur 'n enkele foton voorgestel word, te manipuleer.

Kernmagnetiese resonansie (KMR) Spintoestande van atoomkerne in molekules in 'n vloeistof-ampule in 'n KMR-masjien kan kwabisse voorstel en ook gemanipuleer word. In hierdie geval word daar eintlik met 'n ensemble van kwantumrekenaars gewerk, anders as in die implementerings hierbo.

Kwantumkrale Kwantumkrale (Engels: "quantum dots") is baie klein toestelle waarin 'n klein aantal vrye elektrone (of moontlik net één) vasgevang word. In hierdie toestand word kwantum-energievlakke aangetref wat gebruik kan word vir die daarstelling van kwantumbisse.

Kane-rekenaars Bruce Kane, toe nog by die Universiteit van Nieu-Suid-Wallis (UNSW) in Sydney, het in 1998 voorgestel dat enkele fosfor-atome ingebed word in 'n laag suiwer silikon, sowat 20nm onder die oppervlak, en dat die spintoestand van die fosfor-atome gebruik word as kwabisse. Hierdie benadering het twee hoofvoordele: die dekoherensietyd (7.3) van die spintoestande van die fosfor-atome is besonder lank, en die toestande kan met 'n magneetveld gemanipuleer word en derhalwe in beginsel geïntegreer word in bestaande elektroniese toestelle. Navorsers by UNSW kon teen November 2002 reeds 'n kwabis op hierdie manier verwerklik. Kane-rekenaars is steeds 'n fokuspunt van navorsing in Australië.

Die Josephson-las 'n Josephson-las bestaan uit twee supergeleiers wat geskei word deur 'n nie-supergeleidende laag só dun dat elektrone deur die isolerende laag kan tunnel (die *Josephson-effek*). Drie Josephson-lasse kan só opgestel word dat die stelsel twee stabiele waarneembare kwantumtoestande het wat as kwabis gebruik kan word. Bestaande tegnieke vir optiese litografie sou gebruik kon word om 'n kwantum-stroombaan gebaseer op Josephson-lasse te bou.

7.2 Beheerde superposisie

Al die tegnieke vir die daarstelling van 'n kwabis hierbo genoem leen hulself daartoe om kwantumregisters van verskeie kwabisse op te stel en te hanteer. In Augustus 2000 het Isaac Chuang en kollegas byvoorbeeld 'n KMR-kwantumrekenaar met vyf kwabisse gedemonstreer. Omdat KMR 'n gesofistikeerde en goed bemeesterde tegnologie is, het heelwat van die vooruitgang in kwantumberekening tot dusver van hierdie tegniek gebruik gemaak. Ioonvalrekenaars (7.1) blyk geskik te wees vir die uitvoer van die diskrete Fourier-transformasie en derhalwe moontlik vir Shor se algoritme (sien onder). Kwantumkrale en Josephson-lasse het die voordeel dat hulle geïntegreer kan word in gewone stroombane (sonder lasers e.d.m.). In 2003 het NEC en die Riken-navorsingsinstituut in Japan 'n tweekwabis-toestel met Josephson-lasse voltooi en 'n beheerde-nie-hek geïmplementeer. Vir 'n Kane-rekenaar is aangetoon hoe 'n stel universele hekke verkry kan word vir kwantumberekening.

7.3 Dekoherensie

Kwantumdekoherensie kan bes beskryf word as die proses waardeur 'n kwantumstelsel wegdryf van sy teoretiese kwantumbeskrywing as gevolg van interaksie met die klassieke, makroskopiese wêreld. Die mees dramatiese instansie hiervan is met die proses van meting, wanneer die kwantumtoestand vir 'n oomblik gereduseer word tot 'n eietoestand van die operator (waarneembare) wat met die meting

geassosieer word. Dit is dan eers na dekoherensie dat Schrödinger se kat² as 't ware regtig in die moeilikheid kan wees. Die dekoherensieproses verklaar waarom fotone, elektrone ens. in die praktyk duidelike lokalisering het en die kenmerke van klassieke deeltjies vertoon.

In die tweegleufeksperiment³ verklaar dekoherensie dat, ten spyte van die interferensiepatroon wat op die plaat opgemerk kan word, elektrone wel een-vir-een op die plaat inval—soos hulle die elektrongeweewer verlaat het. Dekoherensie kan vroeër op dié stelsel geforseer word deur 'n meting te doen by elk van die gleuwe. In dié geval verdwyn die interferensiepatroon op die plaat, m.a.w. die kwantumstelsel het a.g.v. die voortydige ingryping 'n dramatiese dekoherensie ondergaan. Dié voorbeeld wys ook hoe dekoherensie beïnvloed kan word deur die gebeure in die omgewing van die stelsel—in hierdie geval of daar meting by die gleuwe plaasvind al dan nie.

By kwantumberekening wil 'n mens uit die aard van die saak dekoherensie vermy—minstens totdat die finale meting plaasvind. In die geval van die beheerde-nie-hek met een berilliumatoom in 'n ioonval word koherensie binne rofweg een *millisekonde* verloor en dit is nie baie moeilik om te besef dat betekenisvolle berekenings ietwat langer koherensietye mag verg nie. Omdat foute begin intree in die berekening lank voordat dekoherensie heeltemal ingetree het, word soms ietwat arbitrêr gemeen dat 'n enkele toepassing van 'n kwantumlogiese hek nie meer as $\frac{1}{10000}$ van die tyd tot dekoherensie behoort te gebruik nie.

Daar is 'n interpretasie van kwantumteorie, die *GRW-model* van Ghirardi, Rimini en Weber, wat postuleer dat 'n kwantumstelsel sporadies spontaan dekoherer, d.w.s. uit 'n verstrengeling van toestande na een van daardie toestande spring, sonder dat enige meting of interaksie met die makroskopiese omgewing plaasgevind het. As dít waar is, dan is die probleem van dekoherensie vir kwantumberekening nog erger as wat ons gemeen het.

7.4 Kwantumfoutkorreksie

Kwantumfoutkorreksie behels metodes om kwantum-inligting teen foute wat vanweë *dekoherensie* (7.3), dit wil sê, verval van interferensie, en ander *geruis* ontstaan, te beskerm. Klassieke foutkorreksie maak van oortolligheid gebruik. Die eenvoudigste manier is om inligting herhaalde kere te stoor en, as kopieë later van mekaar verskil, 'n meerderheidstem te neem ten einde die fout te herstel. Hierdie eenvoudige idee kan nie by kwantum-inligting gebruik word nie, aangesien dit aangetoon kan word dat dit fisies onmoontlik is om 'n kopie van 'n kwabis te maak. Dit volg uit die sogenaamde Kloonverbod-stelling: Daar is geen kwantumbewerking wat alle toestande $|\phi\rangle$ na $|\phi\rangle \otimes |\phi\rangle$ transformeer nie.

Ten spyte hiervan het Peter Shor besef dat, al kan kwantum-inligting nie gekopieer word nie, die inligting van 'n enkele kwabis oor verskeie kwabisse ‚versprei‘ kan word deur van 'n sogenaamde kwantumfoutkorreksiekode gebruik te maak. Dus, danksy die ontwerp van Shor, as geruis of dekoherensie 'n kwabis bederf, sal die inligting nie verlore wees nie.

Dit is die geval omdat 'n kode vir kwantumfoutkorreksie sodanig ontwerp is dat 'n sekere meting, die sogenaamde *sindroommeting*, gemaak kan word wat kan vasstel welke kwabis bedorwe is en boonop op welke van 'n eindige aantal maniere die fout gebeur het. Dit is 'n verrassende resultaat: Aangesien geruis willekeurig is, hoe kan die effek van geruis slegs een van 'n eindige aantal moontlikhede wees? Vir die meeste kodes, kan die effek deur 'n unitêre transformasie beskryf word wat, met betrekking tot 'n geskikte basis, een van die Pauli-matrikse X, Y, Z is. Die rede hiervoor is dat die meting van die sindroom die projeksie-effek van 'n kwantummeting het. Dus selfs al was die fout vanweë die geraas willekeurig, kan dit as 'n superposisie van die Pauli-matrikse

$$\begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} 0 & -i \\ i & 0 \end{pmatrix} \text{ en } \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & -1 \end{pmatrix}$$

tesame met die identiteit I uitgedruk word. Die agterliggende aanname is dat 'n versteuring op 'n kwabis deur 'n unitêre bewerking voorgestel kan word. Die sindroommeting ‚dwing‘ die kwabis om te ‚besluit‘ of 'n sekere ‚Pauli-fout‘ ‚gebeur‘ het en die sindroom vertel ons welke, sodat dieselfde ‚Pauli-fout‘ gebruik kan word om die effek van die fout om te keer. Die sindroommeting vertel ons soveel moontlik omtrent die fout wat plaasgevind het, maar *niks* omtrent die waarde van die kwabis nie—andersins sou die meting enige kwantumsuperposisie van die kwabis met ander kwabisse vernietig het.

8 BEREKENINGSTAKE, -WYSES EN -TYE

Om enige berekening werklik uit te voer, is 'n fisiese stelsel nodig, soos 'n mens met potlood en papier, of 'n rekenaar. In kwantumberekening, benut die kwantumrekenaar 'n eienskap van die fisiese wêreld wat nooit tevore in berekening 'n rol gespeel het nie: die bestaan van verstrengelde toestande wat groot hoeveelhede inligting (simboolstringe) *gelyktydig* (in die onvertakte stroombaan van een kwantumrekenaar) kan voorstel en bewerk, in plaas van afsonderlik. Dit laat mens vermoed dat die belangrikste potensiele nut van kwantumrekenaars mag lê in die uitvoering van berekeningstake wat andersins 'n groot aantal soortgelyke stappe sou verg (óf agtereenvolgens deur dieselfde toestel, óf deur 'n groot aantal soortgelyke toestelle), wat nou gelyktydig deur een toestel uitgevoer kan word—met 'n enorme besparing van tyd.

Om 'n prototipe van só 'n berekeningstaak te kry, dink ons aan die *telefoongids*. Die gids is die eksplisiete beskrywing van 'n bijessie $t : x \mapsto t(x)$ waar x 'n naam is en $t(x)$ die telefoonnommer(s) van x , met die x 'e alfabeties georden. Die taak ‚vir hierdie x , vind $t(x)$ ‘ is maklik en kan vinnig uitgevoer word omdat ons 'n vinnige algoritme het om x in die alfabetiese ordening te vind. Maar dink nou aan die taak wat t^{-1} stel: ‚8374608 is 'n $t(x)$, vind x ‘. Omdat die nommers in die gids geen orde vertoon wat vinnige

²n Gedagte-eksperiment versin (1935) deur die fisikus Erwin Schrödinger. Die kat word in 'n verseelde kis geplaas met 'n kwantumtoestel wat met waarskynlikheid 50% 'n toestand bereik wat veroorsaak dat 'n gif vrygestel word wat tot die dood van die kat lei. Die vraag is wat die toestand binne die kisse kan wees vóór dit oopgemaak word.

³Die tweegleufeksperiment (1805) het oorspronklik bestaan daaruit dat lig deur twee gleuwe diffrakteer word en kringe op 'n skerm vorm. Dié kringe (interferensiepatrone) het donker en ligte dele wat dui op die golf-geaardheid van die lig. Wanneer die eksperiment eger met elektrone uitgevoer word, kan ons ook interferensiepatrone sien. Dít dui op 'n golfkarakter ook van elektrone.

opsparing van 'n nommer moontlik maak nie, is daar geen ander genade as om stelselmatig deur die hele gids te werk totdat 8374608 gevind word, waarna die betrokke x in een stap bereik word. Hier het ons dus 'n bijeksie waarvoor $x \mapsto t(x)$ maklik en vinnig is, terwyl $t(x) \mapsto x$ geweldig tydrowend is om seriegewys te bereken uit die databasis.

Hoe tydrowend? Wel, as die databasis n inskrywings het, dan sal x (vir 'n gegewe $t(x)$) in, gemiddeld gesproke, $\frac{n}{2}$ stappe gevind kan word. Dis somer kinderspeletjies en kon dalk baie erger gewees het, soos n^2 of selfs 2^n stappe. Tog is daar selfs in hierdie geval 'n beduidende tydsbesparing moontlik met *Grover se kwantumalgoritme* (1996) vir 'n soektog in 'n ongestruktureerde databasis, wat die antwoord in \sqrt{n} stappe kan kry. Hoe groter n word, hoe groter is die verskil tussen n en \sqrt{n} .

'n Ander funksie wat relatief maklik berekenbaar is, is vermenigvuldiging, $*$: $\mathbb{N} \times \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$. Terloops, die algoritme om twee natuurlike getalle (of rasionale getalle met 'n eindige desimale voorstelling) te vermenigvuldig wat ons op skool geleer het, is nie eens die mees suinige nie! Maar die omgekeerde van vermenigvuldiging, (priem)faktorontbinding, is erg tydrowend. Alle bekende klassieke algoritmes hiervoor se aantal stappe groei eksponensieel, a^n , in die lengte n van die getal se syfervoorstelling. Maar, soos hier onder bespreek, kan *Shor se kwantumalgoritme* (1994) vir priemfaktorontbinding, die aantal stappe beperk deur 'n polinoomfunksie van n , wat volgens konvensie, die taak *haalbaar* ("tractable") maak. Daar is dus voorbeelde van berekeningsprobleme wat klassiek onhanteerbaar word vir groot invoerlengte, maar wathaalbaar is vir kwantumberekening. Ons het egter reeds gewys op die ingenieursprobleme om kwantumalgoritmes fisies te verwesenlik. As voorbeeld kan ons noem dat IBM in 2001 'n eendoelige kwantumrekenaar met 7 kwabisse gebou het, wat met Shor se algoritme $15 \mapsto 3 \times 5$ korrek kon uitvoer.

Ons beskou nou die plek van kwantumberekening binne die klassieke teorie van berekening. 'n *Probabilistiese Turing-masjien* (PTM) is 'n masjien waar vir elke interne toestand van die masjien en toestand van die band nie één nie, maar meerdere (tog, eindig veel) oorgangreëls gedefinieer is, met 'n gepaardgaande waarskynlikheidsverdeling oor dié oorgangreëls. Daar word gewoonlik 'n vaste vertrouensvlak $p > \frac{1}{2}$ gekies (sê maar $\frac{2}{3}$) en indien 'n spesifieke PTM vir elke spesifieke invoer x die afvoer $a(x)$ met waarskynlikheid streng hoër as die vertrouensvlak bereken, dan sê ons dat dié PTM die funksie f , met $f(x) = a(x)$ vir alle x , bereken.

Dit is duidelik dat 'n mens sonder verlies aan algemeenheid kan aanneem dat elke waarskynlikheidsverdeling oor dié oorgangreëls slegs rasionale waardes aanneem. Dan kan ons sien dat enige funksie wat deur 'n PTM bereken word ook deur 'n tradisionele Turing-masjien (TM) bereken kan word deur eenvoudig alle moontlike rekenpaaie stelselmatig te deurloop, totdat bevind word dat vir 'n spesifieke invoer x die nagebootste masjien die afvoer $f(x)$ gee met waarskynlikheid minstens p . Die vertrouensvlak in 'n uitkoms kan altyd verhoog word tot 'n willekeurige vlak deur die berekening te herhaal. Die resulterende vertrouensvlak van die saamgestelde bewerkings hang nie af van die grootte van die invoer x nie en derhalwe is 'n PTM-berekening niks om op neer te kyk nie!

By probabilistiese algoritmes word onderskei tussen algoritmes van die *Las Vegas*- en die *Monte Carlo*-tipe. 'n Monte Carlo-algoritme sluit die berekeningsproses altyd binne 'n redelike tydsverloop af, maar gee met kleinerige waarskynlikheid 'n verkeerde antwoord. Die algoritmes van die Las Vegas-tipe gee nooit 'n verkeerde antwoord nie, maar gaan met klein waarskynlikheid in 'n oneindige rekenproses in. Indien 'n vinnig algoritme van die Monte Carlo-tipe vir 'n spesifieke probleem bestaan en antwoorde kan maklik nagegaan word vir korrektheid, dan is 'n mens eintlik tevredene, want die algoritme kan eenvoudig herhaaldelik toegepas word totdat die regte antwoord verkry word. Die gemiddelde aantal herhalings nodig is min en hang af slegs van die foutwaarskynlikheid en nie van die moeilikheidsgraad van die oorspronklike probleem nie. Die berekenings van 'n PTM, soos hierbo gedefinieer, is—netsoos kwantumberekenings—van die Monte Carlo-tipe.

Dit is nie moeilik om in te sien dat die werking van 'n kwantumrekenaar asook dié van 'n PTM deur 'n klassieke Turing-masjien nageboots kan word nie, en derhalwe kan 'n kwantumrekenaar geen funksie bereken wat nie ook in beginsel deur 'n TM bereken kan word nie. Paul Benioff het in 1982 aangetoon dat daar vir 'n TM ook 'n kwantum-model bestaan en gevolglik is die klas van funksies wat deur 'n universele TM bereken kan word identies met dié wat deur 'n universele kwantummasjien bereken sal kan word. Die natuurlik vraag is dan waarom mens sigself dan met kwantumberekening sou besig hou. Die antwoord is eenvoudig: *spoed*.

In die studie van berekeningskompleksiteit (soos algemeen gebruik in rekenaarwetenskap, wiskunde, toegepaste wiskunde en in operasionele navorsing) word 'n algoritme vir 'n funksie f *doeltreffend* genoem indien die aantal primitiewe berekeningstappe⁴ wat uitgevoer moet word om $f(x)$ te bereken vir 'n bepaalde x begrens kan word vir alle x deur 'n enkele polinoomfunksie van die lengte van die invoer. Die klas van *haalbare* probleme, waarvoor daar 'n doeltreffende algoritme bestaan, word gewoonlik met **P** aangedui.

Die krag van algoritmes wat van die toeval gebruik maak, soos vir 'n PTM, het aan die wetenskaplike gemeenskap dramaties duidelik geword in 1976 toe die Miller-Rabin-toets vir primaliteit bekend gemaak is. Die Miller-Rabin-toets het vir die eerste keer 'n *doeltreffende* probabilistiese algoritme gegee waarmee bepaal kon word (tot op die onafwendbare klein onsekerheid) of 'n gegewe heelgetal n priem is al dan nie. In die klassieke berekening was dit op daardie stadium nie moontlik om primaliteit doeltreffend te bepaal nie: die naïewe algoritme, byvoorbeeld, moet $\frac{n}{2}$ —wat nié 'n polinoomfunksie van die lengte van n is nie⁵—natuurlike getalle ondersoek vir deelbaarheid in n . Gelukkig—of ongelukkig—het professor Manindra Agarwal van die *Indian Institute of Technology Kanpur* en twee van sy studente, Nitin Saxena en Neeraj Kayal, in Augustus 2002 bekendgemaak dat hulle 'n doeltreffende *deterministiese* primaliteitstoets ontdek het. Hierdie resultaat is intussen deur die wiskundige gemeenskap getoets en aanvaar.

Daar bestaan egter steeds probleme waarvoor die beste algoritmes wat bekend is probabilisties is en werklik die toeval (Engels: *randomness*) uitbuit. Seker die mees bekende is *Quicksort*, 'n algoritme vir die sorteer van items in 'n lys, wat 'n daadwerklike versnelling bo sy deterministiese eweknie bied (hoewel dit met lae waarskynlikheid 'n verkeerde resultaat gee). Ook in grafiekteorie word met vrag van probabilistiese algoritmes gebruik gemaak.

Beskou die probleem van ontbinding van 'n (groot) natuurlike getal in priemfaktore. Die aanname dat dié taak vir 'n heden-daagse rekenaar (asook op die medium termyn) moeilik oplosbaar is vir 'n groot invoer is, byvoorbeeld, die grondslag vir die RSA-enkripsieskema waarop 'n rits kommunikasie-protokolle steun. Peter Shor het in 1994 'n kwantumalgoritme vir priemfaktoriserings voorgestel. Shor se algoritme ontbind (met klein, begrensde, waarskynlikheid van 'n fout) die heelgetal wat ingevoer word in priem-faktore in 'n aantal stappe wat deur 'n polinoomfunksie in die invoerlengte van bo begrens word. In die klassieke berekening ken

⁴In die geval van 'n TM is dit eenvoudig die aantal stappe wat die masjien uitvoer.

⁵In die binêre alfabet, byvoorbeeld, is die lengte van n natuurlik $\log_2 n$ en $\frac{n}{2} = 2^{\log_2 n - 1}$.

ons geen polinoomtydalgoritme vir priemontbinding nie en baie wetenskaplikes glo dat daar geen polinoomtydalgoritme vir hierdie probleem bestaan nie. Terloops, die foutmoontlikheid vir Shor se algoritme is nie baie belangrik nie omdat die korrektheid van 'n priemontbinding vinnig nagegaan kan word... deur die tentatiewe faktore te vermenigvuldig. Só 'n probleem, waarvan 'n vermeende antwoord doeltreffend nagegaan kan word, behoort tot die klas **NP** van probleme waarvan 'n oplossing in polinoomtyd *geverifieer* kan word.

Één voorbeeld van só 'n probleem is die *Handelsreisiger-beslissingsprobleem* (HRP). Die doel van dié probleem is om te bepaal, gegee 'n x , of daar 'n sirkelroete bestaan wat elkeen van 'n gegewe aantal stede besoek indien die stede en die afstande tussen elkaar bekend is, met totale lengte korter as x . Dié probleem is in **NP** omdat 'n mens, gegee 'n sirkelroete-kandidaat, natuurlik maklik kan toets of die roete korter is as x al dan nie! 'n Kwantumalgoritme vir HRP sou 'n sensasionele ontdekking wees, want HRP is bekend **NP**-volledig⁶—anders as priemfaktoriserings wat *vermoedelik* nie is nie. Kwantum-heuristieke (*nie* kwantumalgoritmes soos hier gespesifiseer) vir HRP is al voorgestel, maar daar bestaan ook klassieke heuristieke vir hierdie probleem.

Shor se algoritme sou 'n instansie kon wees waar 'n kwantumalgoritme vinniger is as die beste klassieke algoritme vir dieselfde probleem—maar net indien **P** \neq **NP** en indien priemfaktoriserings buite **P** lê. Beide van hierdie veronderstellings is waarskynlik korrek, maar steeds en sekerlik nog vir geruime tyd onbewese. Die Deutsch-Jozsa-algoritme en Grover se algoritme vir die soektog deur 'n ongeordende lys is egter sonder twyfel (asimptoties) vinniger as hul klassieke eweknieë. Dit is natuurlik belangrik om uit te wys dat elke probleem wat in polinoomtyd deur 'n klassieke algoritme opgelos word, wel ook in polinoomtyd deur 'n kwantumalgoritme opgelos kan word, soos in 1992 aangetoon deur André Berthiaume en Gilles Brassard.

Soos wat Richard Feynman in 1982 uitgewys het, is daar kwantumstelsels wat nie deur klassieke rekenaars nageboots kan word sonder eksponensiële tydsvertraging nie, maar hierdie probleme is nie van die **NP**-tipe nie. Die vermoede bestaan onder rekenaar-wetenskaplikes dat die klas van probleme wat in polinoomtyd deur kwantummasjiene opgelos kan word, **BQP**, groter is as die ooreenstemmende klas vir PTM'e, **BPP**, maar daar bestaan geen bewys hoegenaamd daarvan nie. Trouens, die bevatting

$$\mathbf{P} \subseteq \mathbf{BPP} \subseteq \mathbf{BQP} \subseteq \mathbf{NP}$$

herinner ons dat **BPP** \neq **BQP** sal impliseer **P** \neq **NP**, wat nie net 'n groot mylpaal in die toegepaste wiskundige wetenskappe sal wees nie, maar ook vir die outeur(s) van 'n veronderstelde bewys 'n \$1miljoen-prys⁷ sal losslaan.

Kwantumstelsels kan sekere vorme van kriptografie implementeer wat nie klassiek moontlik is nie, byvoorbeeld die uitruil van geheime sleutels oor 'n oop kommunikasiekanaal. Dit laat 'n mens toe om in beginsel boodskappe in absolute geheimhouding uit te ruil, omdat die uitruilstelsel enige poging tot afluistering kan ontdek as gevolg van kwantum-verstrengeling. Hierdie onderwerp, hoewel geweldig interessant en nuttig, is egter slegs raaklynig verwant aan kwantumberekening soos hier bespreek.

Enkele berekeningstake

Taak	Voorbeeld	Klassieke-teenoor kwantumberekening
Berekening van 'n funksie f (deur middel van 'n formule, byvoorbeeld).	Gegee x , bereken $\sin x$.	Kwantumalgoritmes is nie spesifiek beter of slegter as in klassieke berekening nie.
Probleemoplossing—gegee $f(x)$, vind x of soortgelyk.	Gegee 'n saamgestelde getal, bepaal die priemfaktore daarvan.	Kwantumberekening skyn daar 'n baie duidelike voordeel in te hou.
Bewysbevestiging—bevestig of die invoer 'n waar stelling is al dan nie	Gegee 'n heelgetal, voer "saamgesteluit indien die invoer nie priem is nie.	In sommige gevalle is kwantumberekening eenvoudiger en meer kragtiger as klassieke algoritmes.
Kansgetalvoortbring	Vind 'n kansgetal met 'n gespesifiseerde verdeling, byvoorbeeld 'n heelgetal ewekansig verdeel in 'n interval.	Kwantumalgoritmes kan ware kansgetalle voortbring en gebruik in teenstelling met klassieke algoritmes, wat beperk is tot pseudo-ewekansigheid.
Simulasie van 'n fisiese stelsel	Nabootsing van 'n kwantumstelsel in fisika.	In sekere gevalle, byvoorbeeld vir 'n kwantumstelsel, is die krag van kwantumberekening baie groter.

9 SLOTSOM

Die chronologie van enkele hoogtepunte in die kwantumberekening lyk só:

⁶n Polinoomtydoplossing vir HRP sal ons toelaat om enige NP-probleem in polinoomtyd op te los.

⁷Van die Clay-instituut, <http://www.claymath.org/>.

- 1973 Charles Bennett beskryf 'n *omkeerbare* Turing-masjien.
- 1980 Paul Benioff wys daarop dat die omkeerbaarheid van kwantumevolusie (dit is nou, voor die metingsingryping) impliseer dat rekentoestelle wat op kwantummeganiese beginsels gebaseer is ook omkeerbaar sou moes word.
- 1980 In 'n handboek van Yuri Manin word die idee van 'n kwantumrekentoestel aangevoer.
- 1982 Richard Feynman opper die gedagte dat 'n rekenaar gebaseer op kwantumbeginsels nodig sal wees vir die effektiewe simulatie van kwantumprosesse.
- 1985 David Deutsch beskryf 'n kwantummeganiese Turing-masjien.
- 1992 Die Deutsch-Jozsa-algoritme word beskryf.
- 1994 Peter Shor skeep die kwantum-algoritme vir priemfaktoriserings.
- 1994–5 Berthiaume, Deutsch en Jozsa en Shor beskryf ontwerpe vir kwantumfoutkorreksie.
- 1996 Lov Grover se kwantumdatabasissoekalgoritme verskyn.
- 2001 By IBM se Almaden-navorsingsentrum word Shor se algoritme vir die eerste keer prakties geïmplementeer—die natuurlike getal 15 word suksesvol gefaktoriseer deur 'n kwantummasjien.

Hoewel kwantumberekening 'n heerlike nuwe werktuig vir berekening is en moontlik ongekende algoritmiese hulpbronne sal voortbring, stel dit *nie* 'n nuwe vorm of definisie van *berekening* daar nie. 'n Mens sou dit kon vergelyk met die invoer van die stoomtrein in die negentiende eeu: ten spyte van ongekende voordele van spoed, gerief en koste, het dit geen nuwe roetes oopgemaak nie. (Terloops, op die gebied van vervoer sou slegs seevaart en ruimtevaart (insluitend lugvaart) kwalifiseer vir dié eer!)

Die hoofuitdagings en -geleenthede in kwantumberekening lê in:

- verdere teoretiese werk oor die grondslae van die kwantumfisika en voortspruitende konseptuele en praktiese probleme van kwantumberekening;
- ingenieurswerk—die bou van beter werkende kwantumrekentoestelle;
- algoritmes—die ontwerp van nuwe en interessante algoritmes, veral waar kwantumberekening 'n duidelike voordeel bo klassieke berekening toon; en
- die oplos van die probleem $P \stackrel{?}{\neq} NP$, wat die relatiewe krag van kwantumberekening in perspektief sou stel.

DANKBETUIGING

Ons bedank 'n keurder vir waardevolle opmerkings en wenke, waardeur ons dié artikel beduidend kon verbeter.

10 GEANNOTEEERDE BIBLIOGRAFIE

Algemene boeke oor kwantumfisika

- Bes, D.R. (2004). *Quantum Mechanics: A Modern and Concise Introductory Course* (Springer-Verlag, Berlin & Heidelberg).
 'n Bondige (200 bladsye) inleiding tot die kwantummekanika—wiskundige eksak, maar beklemtoon begripmatige helderheid. Een kort hoofstuk (16 bladsye) handel oor aspekte wat kwantumberekening raak.
- Davies, P.C.W. (1987). *Quantum Mechanics* (Routledge and Kegan Paul, London).
 Slapband-inleiding tot kwantummekanika—nie besonder wiskundig veeleisend nie—deur dié bekende outeur.
- Dirac, P.A.M. (1982). *The Principles of Quantum Mechanics* (Oxford University Press, Oxford; oorspronklik verskyn in 1930).
 Meesterwerk van Paul Dirac en goeie inleiding tot kwantummekanika. Dié boek, wat die outeur op 28-jarige ouderdom die lig laat sien het, het in sy derde uitgawe in 1947 die moderne *bra-ket*-notasie, wat ons ook in hierdie artikel gebruik, ingevoer.
- Ghirardi, G. (2000). Beyond conventional quantum mechanics, pp. 79-116 in Ellis, J., Amati, D. (eds.) (2000). *Quantum Reflections* (Cambridge University Press, Cambridge).
 In die navorsingsprogram van Ghirardi, Rimini, Weber en andere word die kwantummekanika uitgebrei met 'n omstrede postulaat oor die spontane stogastiese dekoherensie van stelsels. Die frekwensie van verval van verstrengeling neem toe met die aantal komponente van die stelsel, wat potensieel 'n probleem skeep vir 'n groot kwantumrekenaar.
- Schommers, W. (ed.) (1989). *Quantum Theory and Pictures of Reality*, (Springer-Verlag, Berlin).

Hoofstuk 1, Evolution of Quantum Theory, gee in 48 bladsye 'n netjiese oorsig van die ontstaan en beslag van die kwantumteorie gedurende die eerste kwart van die twintigste eeu, met aandag aan die verband met klassieke mekanika.

Agtergrond en inleiding tot kwantumberekening

- Bennett C.H. (1973). Logical Reversibility of Computation, *IBM Journal of Research and Development*. Besikbaar aanlyn:- <http://www.aeiveos.com/~bradbury/Authors/Computing/Bennett-CH/> [Toegang op 2003-10-31].

Die eerste beskrywing van 'n omkeerbare Turing-masjien.

- Bennett, C.H. (1988). Notes on the history of reversible computation, *IBM Journal of Research and Development*, 32 (1), 16–23.

Bennett het in 1973 as eerste 'n omkeerbare Turing-masjien beskryf. Hy gee 'n oorsig van die termodinamika van inligtingsverwerking tot by die omkeerbare kwantumberekening.

- Deutsch, D. (1998). *The Fabric of Reality* (Penguin Books, London).

'n Uiteensetting van die idiosinkratiese filosofie van een van die hooffigure in kwantumberekeningsteorie. Dit gaan oor evolusie, kennis, wiskunde en fisika, met 'n hoofstuk oor kwantumrekenaars, waarin hy die omstrede siening huldig dat 'n kwantumberekening eintlik 'n ontsaglike aantal "klassieke" berekenings in interaktiewe parallelle heel-alle (die "multiversum") is.

- Gudder, S. (2003). Quantum computation, *The American Mathematical Monthly*, March 2003, 181–201. As voordruk aanlyn beskikbaar:- <http://www.math.du.edu/data/preprints/m0310.pdf> [Toegang 2004-11-29].

'n Elementêre inleiding tot die onderwerp—soortgelyk aan dié bydrae, maar bespreek ook Grover se algoritme.

- Johnson, G. (2004). *A Shortcut through Time. The Path to the Quantum Computer* (Vintage, London).

'n Begripsmatig toeganklike en helder inleiding wat lekker lees. Die prosen van kwantumberekening en die onderliggende fisika word so goed verduidelik as wat moontlik is sonder wiskunde.

- Mermin, D.N. (2003). Copenhagen computation, *Studies in History and Philosophy of Science Part B: Studies in History and Philosophy of Modern Physics*, 34(3), 511–522.

Die kwantumeganika wat nodig is om kwantumberekening te verstaan, word uiteengesit ooreenkomstig die sogenaamde "Kopenhagen-interpretasie" van kwantumfisika van Bohr, Heisenberg, Born, Von Neumann en andere. Ons dek dié materiaal in 4 en 5.

- Mermin, D.N. (2003). From Cbits to Qbits: Teaching computer scientists quantum mechanics, *American Journal of Physics*, 71 (1), 23–30. Voordruk aanlyn beskikbaar:- <http://za.arxiv.org/abs/quant-ph/0207118> [Toegang op 2004-11-28].

'n Soortgelyke aanslag as in "Copenhagen computation" hierbo.

- Valiev, K.A. (2005). Quantum computers and quantum computations, *Physics-Uspeski*, 48(1), 1–36. Aanlyn beskikbaar:- http://www.turpion.org/php/paper.phtml?journal_id=pu&paper_id=2024 [Toegang 2005-07-10].

'n Inleidende oorsig, soortgelyk aan hierdie bydrae, met besondere aandag aan die voorkoming van dekoherensie en aan kwantumfoutkorreksie.

- http://en.wikipedia.org/wiki/Quantum_computer

Die gratis ensiklopedie wat deur sy gebruikers geskryf word se inskrywing oor kwantumberekening—'n goeie, kort oorsig oor die onderwerp. [Toegang op 2004-11-28].

- <http://www.qubit.org/>

Webwerf met inleidende materiaal, van die *Centre for Quantum Computation* waar David Deutsch ook werk. [Toegang op 2004-11-28].

- <http://www.turing.org.uk/turing/>

'n Webwerf oor Turing-masjiene, versorg deur Andrew Hodges, skrywer van die uitstekende biografie Hodges, A. (1985). *Alan Turing: The Enigma of Intelligence* (Unwin Paperbacks, London); met ander uitgawes as *Alan Turing: The Enigma*. [Toegang op 2004-11-29].

Gevorderde oorsigte van kwantumberekening

- Bouwmeester, D., Ekert A., Zeilinger, A. (eds.) (2000). *The Physics of Quantum Information: Quantum Cryptography, Quantum Teleportation, Quantum Computation* (Springer-Verlag, Berlin & Heidelberg).
 ’n Omvattende gevorderde werk, met besondere aandag aan eksperimentele werk.
- Gruska, J. (1999). *Quantum Computing* (McGraw-Hill, London).
 Boek wat deurgaans opdateer word op <http://www.fi.muni.cz/usr/gruska/quantum/update.html> [toegang op 2004-11-29] met byvoegings en korreksies.
- Heiss, W.D. (2002). *Fundamentals of quantum information*, Lecture Notes in Physics 68 (Springer-Verlag, Berlin & Heidelberg).
 Verrigtinge van die 13de Chris Engelbrecht-Somerskool in Teoretiese Fisika, Devon Valley, Stellenbosch, Januarie 2001.
- Ono, Y.A., Fujikawa, K. (eds.) (2002). *Foundations of Quantum Mechanics in the Light of new Technology (Proceedings of the 7th International Symposium on Foundations of Quantum Mechanics, ISQM-Tokyo'01)* (World Scientific Publishing, Singapore).
 Binne die hoofteema van dié konferensie, Kwantumkoherensie en -Dekoherensie, was tegnologiese vooruitgang se betekenis vir die grondslae en die toepassing van kwantumeganika in die brandpunt. Kwantumberekening en -inligting en die gepaardgaande ingenieursprobleme en -oplossings word uitvoerig belig.
- Kitaev, A.Yu., Shen, A.H., Vyalyi, M.N. (2002). *Classical and Quantum Computation* (American Mathematical Society, Providence, Rhode Island).
 ’n Gevorderde werk wat wyd strek, o.a. met ’n hoofstuk oor kwantumalgoritmes vir probleme in the teorie van Abelse groepe.
- Lo H., Popescu S., Spiller T., (eds.) (1998) *Introduction to Quantum Computation and Information* (World Scientific Publishing, Singapore).
 Boek gebaseer op ’n lesingreeks by *Hewlett-Packard Labs* se *Basic Research Institute in the Mathematical Sciences* (BRIMS), in Bristol tussen November 1996 en April 1997. Sien veral Popescu, S., Rohrlich, D. se "The Joy of Entanglement" bydraes deur Bennett, Chuang, Jozsa e.a.
- Macchiavello, C., Palma, G.M., Zeilinger, A. (eds.) (2001). *Quantum Computation and Quantum Information Theory* (World Scientific Publishing, Singapore).
 Herdrukke van meer as 50 belangrike artikels word in één handige bron byeengebring. Al die aspekte wat ons bespreek, word aangeraak.
- Nielsen, M.A., Chuang I.L. (2000). *Quantum Computation and Quantum Information* (Cambridge University Press, Cambridge).
 ’n Omvattende gevorderde standaardwerk, met ’n insiggewende inleiding.
- Steane, A.M. (1998). Quantum computing, *Reports on Progress in Physics*, 61, 117–173.
 Aanlyn beskikbaar:- <http://xxx.lanl.gov/abs/quant-ph/9708022> [Toegang op 2004-11-28].
 Hierdie oorsigartikel dek nie alleen kwantumberekening nie, maar ook ander aspekte van die fisika van kwantum-inligting, soos kwantumverplasing.
- <http://www.vcpc.univie.ac.at/~ian/hotlist/qc/research.shtml>
 ’n Omvattende lys van navorsing oor kwantumberekening en verwante sake, ingedeel volgens lande [Toegang op 2005-06-14].

Aanvange, uitvoerbaarheid en voordele van kwantumberekening

- Brown, L.M. (ed.) (2000). *Selected Papers of Richard Feynman with Commentary* (World Scientific Publishing, Singapore).
 Deel VII van die boek—"Computer Theory"—bevat Feynman se artikels oor kwantumberekening.
- Deutsch, D. (1985). Quantum theory, the Church-Turing Principle, and the universal quantum computer, *Proceedings of the Royal Society of London*, A400, 96–117. Aanlyn beskikbaar:- <http://www.qubit.org/oldsite/resource/deutsch85.pdf> [Toegang op 2004-11-28].
 David Deutsch beskryf hierin vir die eerste maal ’n kwantumeganiese Turing-masjien, ja—meer omstrede—’n *universele* kwantumrekenaar.

- Deutsch, D., Hayden, P. (1999). Information flow in entangled quantum systems, *Proceedings of the Royal Society of London*, A456, 1759–1774.

Redeneer dat inligting in kwantumstelsels gelokaliseer is, Bell se Stelling ten spyte.

- Di Vincenzo, D.P. (1995). Two-bit gates are universal for quantum computation. *Physical Review A*, 51 (2), 1015–1022. Aanlyn beskikbaar:- <http://citeseer.ist.psu.edu/divincenzo95twobit.html> [Toegang op 2004-11-05].

Daar word bewys dat kwantumhekke wat op slegs twee kwabisse inwerk voldoende is om 'n algemene kwantumstroombaan op te bou.

- Feynman, R. (1982). Simulating physics with computers. *International Journal of Theoretical Physics*, 21 (6&7), 467–488. Aanlyn beskikbaar:- <http://citeseer.ist.psu.edu/feynman82simulating.html> [Toegang op 2004-11-05].

Een van Feynman se bekende baanbreker-artikels oor die fisika van berekening.

- Feynman, R.P. (1986). Quantum mechanical computers, *Foundations of Physics*, 16, 507–531.

'n Meer gedetailleerde uiteensetting van sy idees.

- Feynman, R.P. (2000). *The Feynman Lectures on Computation* (Perseus Publishing, New York; oorspronklik in 1996, Addison Wesley, Reading, Massachusetts).

Hy bespreek klassieke berekening en rekenars, kodering en inligtingsteorie, omkeerbaarheid en die termodinamika van berekening, en kwantumberekening en -rekenars.

- Jozsa, R. and Linden, N. (2003). On the role of entanglement in quantum computational speed-up, *Proceedings of the Royal Society of London*, A459 (2036), 2011–2032.

Verduidelik die wesenlike rol van verstrengeling in parallelle prosessering en gevolglike tydsbesparing.

- Lloyd, S. (23 Augustus 1996). Universal quantum simulators, *Science*, 273(5278), 1073–1078.

Lloyd bevestig die teoretiese steekhoudendheid van Feynman (1982) se simulering van kwantumstelsels deur kwantumrekenars.

- Potgieter, P.H. (2004). Die voorgeskiedenis van kwantumberekening, *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Natuurwetenskap en Tegnologie*, 23 (1/2), 2–6.

Kort maar omvattende oorsig oor die ontstaan van die idees in kwantumberekening, met die klem op verwickelings in die Sowjet-Unie.

- <http://kh.bu.edu/qcl/>

Argief van beduidende artikels oor kwantumberekening, instandgehou deur Tom Toffoli en Zac Walton. Baie artikels afgetas uit die oorspronklike bronne.

Kwantumalgoritmes

- Deutsch, D., Jozsa, R. (1992). Rapid solutions of problems by quantum computation, *Proceedings of the Royal Society of London*, A439, 553–558.

Die Deutsch-Jozsa-algoritme wat in 6 bespreek word.

- Ekert, A. en Jozsa, R. (1996). Shor's quantum algorithm for factoring numbers, *Reviews of Modern Physics*, 68, 733–753.

'n Redelik toeganklike uiteensetting van Shor se faktoriseringsalgoritme.

- Grover, L. (1996). A fast quantum mechanical algorithm for database search, *Proceedings of the 28th Annual ACM Symposium on Theory of Computing*, 212–219. Aanlyn beskikbaar:- <http://za.arxiv.org/abs/quant-ph/9605043> [Toegang op 2004-11-28].

Grover se Algoritme om 'n item in 'n ongestruktureerde databasis met n items in \sqrt{n} stappe te vind. ACM is die Association for Computing Machinery.

- Shor, P.W. (1997). Polynomial-time algorithms for prime factorization and discrete logarithms on a quantum computer, *SIAM Journal on Computing*, 26 (5), 1484–1509.

SIAM is die Society for Industrial and Applied Mathematics. Dis 'n verbeterde en uitgebreide weergawe van die artikel uit 1994 waarin Shor se Algoritme oorspronklik beskryf is.

- Vandersypen, L.M.K. et al. (2000). Implementation of a three-quantum-bit search algorithm, *Applied Physics Letters*, 76 (5), 646–648.

Klein verwerking van Grover se soekalgoritme vir ongestruktureerde databasisse met 'n molekulêre kwantumrekenaar met 3 kwabisse.

- Vandersypen, L.M.K. et al. (20/27 Desember 2001). Experimental realization of Shor's quantum factoring algorithm using nuclear magnetic resonance, *Nature*, 414 (6866), 883–887.

Verwerking van die priemfaktoriserings $15 = 3 \times 5$ met Shor se Algoritme op 'n eendoelige kwantumrekenaar met 7 kwabisse.

Kwantumfoutkorreksie

- Berthiaume, A., Deutsch, D., Jozsa, R. (1994). The stabilisation of quantum computations, *Proceedings of the Workshop on Physics and Computation, PhysComp94*, (IEEE Computer Society, Los Alamitos, California), 60–62.

Een van die eerste publikasies nadat die teoretiese insig deurbreek het dat foutkorreksie vir kwantumberekening moontlik is.

- Knill, E. et al. (2001). Bench-marking quantum computers: The five-qubit error correcting code, *Physical Review Letters*, 86(25), 5811–5814.

Manny Knill en andere het dié eksperiment met kernmagnetiese resonansie by Los Alamos uitgevoer. Binne een molekule is een kwabis verstregtel met vier ander. Met fynontwerpte opeenvolgende elektromagnetiese pulse is 'n doelbewuste fout ingevoer, opgespoor en gekorrigeer.

- Shor, P.W. (1995). Scheme for reducing decoherence in quantum computer memory, *Physical Review A*, 52 (4), 2493–2496.

Vroeë werk oor foutkorreksie in kwantumberekening.

- Steane, A.M. (1996). Error correcting codes in quantum theory, *Physical Review Letters*, 77(5), 793–797.

Die outeur bring die basiese kwantumteorie in verband met die klassieke inligtingsteorie.